

www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Yazım Kılavuzunu Niçin Kullanırsınız?

Why Do We Use the Writing Guide?

Abdullah Bağdemir*

Abstract: In this study, the concept of "spelling guide" is discussed and "What does spelling guide mean for a language? What information does the spelling guide contain? What are the benefits of using a spelling guide? Does using a spelling guide solve all spelling problems? What are the problems encountered in writing activities? What are the spelling problems caused by? Subjects such as Turkish will be examined within the framework of the writing history. The "writing problem" was largely resolved after the Arabic alphabet was abandoned and the Latin-based Turkish alphabet created according to the Turkish language's own requirements was adopted. This time there was a spelling problem in front of the language. The new writing aimed to create the writing of words from the lively spoken language of the period, with this mechanism that tries to meet all the sounds of the language. For this, it was thought to prepare a spelling guide in accordance with the spoken language of Istanbul. The first spelling guide, "İmlâ Lûgati", was prepared for this purpose by the Language Committee in 1928. Spelling problems can be handled as spelling problems originating from outside the language and spelling problems arising from within the language. The most important of the problems arising from the borrowed words are the "use of the revision mark" and "the spelling of the words with the *hamza* and the *ayn*". Problems arising from Turkish can be identified as "writing compound words" and "use of apostrophes". The purpose of writing is to bring order while expressing the words of a language in writing. The first principle for the realization of this purpose is to determine the letters and words according to their own needs from their own resources; the second principle is the transcription of speech; The third principle is to create a clear, understandable and easy-to-apply writing guide. The success of writing depends on the realization of these three principles.

Structured Abstract: Spelling guide saves writing from idleness and arbitrariness; brings order to writing; solves typing problems. While it is not claimed that spelling systems will solve all spelling difficulties, they will either reduce or minimize them. Spelling guide contains the spelling of words of a language, cards that appear in spelling. It shows the usage by giving information about the spelling rules. However, the spelling guide; The letters give information about the alphabet, which is the sequential arrangement of the letters, the features of the vowels and consonants that make up the sounds of the language, language harmony, labial harmony and consonant harmony. Again, the question suffix, the conjunction de, the state of being in, the conjunction, the spelling of ile, the taking verb, the spelling of the affixes that come to the infinitives, the spelling of the affix verb, the spelling of reinforcement words. It gives information about the places where other capital letters are used, the spelling of the ones they use, the spelling of compound words, the spelling of

* Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Asst. Prof. Dr., Pamukkale University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of Turkish Language and Literature

ORCID 0000-0002-0175-1987

bagdemir@pau.edu.tr

Cite as/ Atf: Bağdemir, A. (2023). Yazım kılavuzunu niçin kullanırsınız?. *Turkish Studies - Language*, 18(3), 2163-2189. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.67524>

Received/Geliş: 03 January/Ocak 2023

Accepted/Kabul: 25 September/Eylül 2023

Published/Yayın: 30 September/Eylül 2023

Checked by plagiarism software

© Yazar(lar)/Author(s) | CC BY- NC 4.0

idioms and reduplications, the spelling of borrowed words and the spelling of foreign proper names. It also organizes punctuation texts and expressions.

There are attempts to bring order to the language and to record the written language, which started with the Tanzimat and continued during the Constitutional Period. As a result of these attempts, a number of books were written on spelling, which started in 1890 and increased after 1908. Considering the information given in these books, it is impossible to talk about an understanding of writing in today's sense. In the aforementioned works, the spelling of words was generally emphasized and it was aimed to show the correct spelling of Arabic and Persian words, and it was stated that Turkish words could be written as they were pronounced. With the aforementioned books, words from three different language families were tried to be translated into the written language in accordance with the Turkish spoken language; However, the fact that Arabic and Persian are different from Turkish in terms of sound, structure and syntax have resulted in many inconsistencies and contradictions in my writing. Especially since Arabic is the language of religion, the desire to write the words in their original form in that language brings with it dual use in writing.

The writing problem was largely resolved after the Arabic alphabet was abandoned and the Latin-based Turkish alphabet, which was created according to the needs of the Turkish language, was adopted. This time there was a spelling problem in front of the language. Writing is a set of signs that correspond to the sounds of a language; spelling is the formal features of the words of the language in question acquired in that mechanism. The new writing aimed to create the writing of words from the lively spoken language of the period, with a mechanism that tries to meet all the sounds of the language. Although it is not possible to show all the sounds of the language in writing, it will be written as spoken; for this, the spoken language of Istanbul will be followed and the spoken language of Istanbul will be made a standard language. A writing guide will be prepared in accordance with this principle. The first spelling guide, *İmlâ Lûgati*, was prepared for this purpose by the Language Committee in 1928.

Spelling problems can be handled as spelling problems originating from outside the language and spelling problems arising from within the language. The most important problems that come from the outside, that is, originating from borrowed words, are the "use of the correction sign" and "the spelling of the words with the *hamza* and the *ayn*." Problems arising from the inside, namely Turkish, can be identified as "writing compound words" and "use of apostrophes". The fact that the quoted words show sound and grammatical features contrary to Turkish makes it difficult to control the spelling. Spelling problems are inevitable as there are many words that entered Turkish from Semitic Arabic and Indo-European Persian.

One of the Altaic languages, Turkish is a language based on vowels. Generally, phonetic events can be summarized as vowel harmony arising from vowel-vowel interaction, consonant harmony resulting from consonant-consonant interaction, and sound changes resulting from vowel-consonant/consonant-vowel interaction. Since the main rule that determines the functioning of Turkish is mostly vowel harmony, it is said that "Turkish is a language based on vowels". Because of this feature, it adapts the borrowed words to its own pronunciation rules and this saying is reflected in the written language. If a word is used according to the Turkish pronunciation, it is shaped according to the vowel, if it is operated according to the Arabic pronunciation, it is shaped according to the consonant. From time to time, one of these two tendencies has been preferred in the writing of Turkish. It is witnessed that the words are spoken and written more according to consonants (Arabic) in the old spelling, and more according to the vowels (Turkish) in the new spelling. Therefore, Ottoman dictionaries, Arabic or Persian form are correct; They evaluated the changing form with Turkish pronunciation as *ğalat* (false), *müvellid* (derived), *muḥarref*, (modified), *ta'ḳīr-i saḳīm* (crippled term). Although some changes have been made in the word in order to take into account the vowel in the written language since the first spelling guide, the old spelling tradition continued until the early 2000s. With the 11th edition Turkish Dictionary published in 2011, the Turkish Language Association determined the words according to their Turkish pronunciation, taking into account the vowel, not the consonant.

The Arabic language, one of the Semitic languages, is a language based on consonants. Therefore, vowels in Arabic words are shaped according to consonants. In the passage of this language, consonants are principal and short vowels are determined according to the pattern. *Ayn* and *hamza* consonants, which are laryngeal consonants of the Arabic language, show contradictions in pronouncing and writing. Moreover, the pronunciation of pronouns and posterior palatal k, consonants in Arabic words —to go to any sign that shows their original spellings and their Latin scripts in Latin letters— continues to be a problem in spelling today. Since the consonant is the principal in Arabic words, it shows that in some examples the consonant shapes the

vowel. According to the Turkish rule, the consonant is subject to the vowel and the back or front subtraction of the consonant is shaped according to the vowel. For this reason, the art consonants in the words transferred from Arabic to Turkish are wrestled from the front in many examples.

There are features that do not conform to the phonetic and structure of Turkish in words coming from foreign languages. Not all of these features need to be explained and illustrated in my article. However, especially Arabic and Persian elements have points that affect the writing of Turkish and must be shown; spelling guides have shown them from time immemorial. Achieving unity in spelling can be achieved either by adapting these foreign elements to the sound, structure and phrase rules of Turkish, or by reducing the foreign elements in the language. Again, features such as the spelling of Turkish words, the changes that occur in case of adding suffixes, whether the word will be written separately or combined are explained and shown in the spelling guides. The purpose of writing is to bring order while expressing the words of a language in writing. The first principle for the realization of this purpose is to determine the letters and words according to their own needs from their own resources; the second principle is the transcription of speech; The third principle is to create a clear, understandable and easy-to-apply writing guide. The success of writing depends on the realization of these three principles.

Keywords: Orthography, spelling lexicon, spelling guide, spelling, spelling problems

Öz: Bu çalışmada “yazım kılavuzu” kavramı ele alınarak “Bir dil için yazım kılavuzu ne anlama gelir? Yazım kılavuzu hangi bilgileri içerir? Yazım kılavuzu kullanmak ne gibi yararlar sağlar? Yazım kılavuzu kullanmak, yazımla ilgili bütün sorunları çözer mi? Yazma sürecinde karşılaşılan sorunlar nelerdir? Yazım sorunları nelerden kaynaklanır?” gibi konular Türkçenin yazım geçmişi çerçevesinde incelenecektir. “Yazı sorunu”, Arap alfabesi bırakılıp Türk dilinin kendi gereksinimlerine göre oluşturulan Latin kökenli Türk alfabesi kabul edildikten sonra büyük ölçüde çözülmüştür. Ancak yeni alfabe kendine özgü yeni yazım sorunları çıkarmıştır. Yeni yazı, dilin bütün seslerini karşılamaya çalışan bu düzenekle sözcüklerin yazımını dönemin canlı konuşma dilinden yola çıkarak oluşturmayı amaçlamıştır. Bunun için İstanbul konuşma diline uyularak bir yazım kılavuzu hazırlanması düşünülmüştür. İlk yazım kılavuzu olan “İmlâ Lûgati”, 1928 yılında Dil Encümeni tarafından bu amaçla hazırlanmıştır. Yazım sorunları, alıntılardan kaynaklanan yazım sorunları ve Türkçe sözcüklerden kaynaklanan yazım sorunları biçiminde ele alınabilir. Arapça ve Farsça alıntı sözcüklerden kaynaklanan sorunların en önemlileri “düzeltme işaretinin kullanımı” ve “hemzeli ve ayınlı sözcüklerin yazımı”dır. Türkçeden kaynaklanan sorunlar ise “birleşik sözcüklerin yazımı” ve “kesme işaretinin kullanımı” olarak belirlenebilir. Yazımın amacı, bir dilin sözcüklerini yazı ile ifade ederken bir düzen getirmesidir. Bu amacın gerçekleşmesi için birinci ilke, harflerini ve sözcüklerini öz kaynaklarından kendi ihtiyacına göre belirlemesi; ikinci ilke, söyleyişin yazıya geçirilmesi; üçüncü ilke, açık, anlaşılır, kolay uygulanır bir yazım kılavuzu ortaya konmasıdır. Yazımın başarılı olması, bu üç ilkenin gerçekleştirilmesine bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Yazım bilgisi, imlâ lûgati, imlâ kılavuzu, yazım kılavuzu, yazım sorunları

Giriş

Bu çalışmada yazım kılavuzu kavramı ele alınarak “Bir dil için yazım kılavuzu ne anlama gelir? Yazım kılavuzu hangi bilgileri içerir? Yazım kılavuzu kullanmak ne gibi yararlar sağlar? Yazım kılavuzu kullanmak, yazımla ilgili bütün sorunları çözer mi? Yazma etkinliklerinde karşılaşılan sorunlar nelerdir? Yazım sorunları nelerden kaynaklanmaktadır?” gibi sorunlar Türkçenin yazım geçmişi çerçevesinde incelenecektir.

Bir dil için yazım kılavuzu ne anlama gelir?

Bir dilin söz varlığı sözlüklerde toplanır; dilin işleyişiyle ilgili yasalar ve kurallar dil bilgisi kitaplarında anlatılır; o dilin sözcüklerinin yazılışı ve yazım sürecinde (ek almada, bitişmede vb.) ortaya çıkan değişiklikler ise yazım kılavuzlarında açıklanır. Bu bakımdan yazım kılavuzu, sözcüklerin nasıl yazılacağını gösterir. Yazıya geçirme işleminde yazım kuralları ile ilgili bilgiler vererek uygulamanın nasıl yapılacağını örneklerle açıklar.

Türkçe yazım kılavuzu hangi bilgileri içerir?

Yazım kuralları bölümünde genellikle şu konulardan söz edilir:

Yazım kılavuzu; öncelikle sesleri ve seslerin yazıdaki işaretleri olan *harfleri* ve harflerin sıralı dizilişi olan *alfabeyi* tanıtır.

İkinci olarak dilin seslerini oluşturan ünlülerin ve ünsüzlerin özelliklerini, bu özelliklerin yazıya yansması demek olan ses uyumlarını *dil uyumu*, *dudak uyumu* ve *ünsüz uyumu* biçiminde gruplandırıp inceleyerek anlatır.

Üçüncü olarak *mi* soru eki, *de* bağlacı, *-de* bulunma durumu, *ki* bağlacı, *ile* 'nin yazılışı, *eylem çekimi* ile ilgili yazım kuralları, *mastarlara gelen eklerin yazımı*, *ek eylemin yazımı*, *pekiştirmeli sözlerin yazımı* gibi bazı *sözcük ve eklerin yazım kurallarından* söz eder.

Dördüncü olarak *büyük harflerin* kullanıldığı yerler, *sayıların*, *birleşik sözcüklerin*, *deyimlerin* ve *ikilemelerin*, *alıntı sözcüklerin* ve *yabancı özel adların yazılışıyla* ilgili bilgiler verir.

Beşinci olarak yazıda duygu ve düşünceleri daha açık yansıtmak, cümlenin duraklama yerlerini belirleyip anlamını doğru ifade ederek okumayı ve anlamayı kolaylaştırmak; sözün vurgularını, tonlarını belirtmek için konması gereken *noktalama işaretlerini* gösterir.

Altıncı olarak bir sözcüğün, terimin veya özel adın, (içerdiği harflerden biri veya birkaçı ile) kısa bir biçimde ifade edilmiş biçimi olan *kısaltmaları* düzenler.

Yedinci olarak dilin sözcüklerini alfabetik sırayla vererek doğru yazılışlarını, ek aldıklarında ortaya çıkan *ünsüz yumuşamalarını* gösterir.

Yazım kılavuzu kullanmak ne gibi yararlar sağlar?

Yazım kılavuzu yazıyı başıboşluktan, keyfilikten kurtarır; yazıya bir düzen getirir; yazmayla ilgili sorunları çözer. Bu işleviyle bir başvuru kitabıdır. Hem öğretimde doğru yazmayı gösterir hem de dil ile ilgili bilgiler vererek kişinin kültürel gelişimini sağlamaya yardımcı olur.

Bu nedenle yazım kılavuzunu ele almak, kılavuzun tarihsel gelişimini ortaya koymak, kurallarını yeni önerilerle genişletip içeriğini zenginleştirmek, bu içeriğin eksiksiz uygulanmasını sağlamak gerekir.

Türkiye Türkçesinin yazım kılavuzu, dar anlamda doğru yazımın kurallarını belirleyip uygulamasını gösteren, geniş anlamda kültürel gelişmeyi destekleyen bir işleve sahiptir.

Yazım kılavuzu, yazım sorunlarını bütünüyle çözer mi?

Yazım kılavuzlarının yazımla ilgili bütün sorunları çözeceği ileri sürülemezse bile bu sorunları azaltacağı ya da en aza indireceği söylenebilir. Bunun için okuma ve yazma eylemi içinde olan herkesin kılavuzdaki kuralları okuması ve eksiksiz uygulaması gerekir. Aslında bütün dillerde birlik sağlamak için kurallar koyarak yazımın düzenlenmesi yönünde pek çok girişim görülmektedir:

Akvām-ı mütemeddine [uygar uluslar], lisānlarındaki imlā müşkilâtını izāle édebilmek [ortadan kaldırmak] için zamān zamān uğraşmaktan hālî kalmamışlardır [uzak/geri durmamışlardır]. Bi'l-hāşşa Fransızlar —İspanyolca, İtalyanca gibi lisānlarda imlānıñ hemān tamāmen telaffūza tevfiķ édebildigini [uydurulabildiğini] naẓar-ı diķķate alaraķ— Fransızcanıñ imlāsını da telaffūza tevfiķ étmek için ħurūf-ı şā'iteyi [ünlü harfleri] kelimāt-ı lisānıñ iħtiyācātına göre tezyīd [artırmak], şāmitler [ünsüzler] arasında °aynı telaffūza tābī olanları tevħīd édereκ mükemmel elif-bā kitābları, imlā risāleleri te'lif étmişler ise de bunlarıñ hiç biri ķabūl-i °āmmeye maẓhar olamamışdır [genel kabul görmemiştir.] Çün-ki şafahāt-ı tekāmül [gelişme evreleri] geçirmiş bir ħādişe-i ictimā'iyeyi tāriħinden külliyyen ayırmaķ, oña yeñi bir şekl-i ķaṭ'ī, māzīsinden bütün bütün başķa bir veche-i istiķāmet [gidiş yönü] ta'yiñ étmek mümkün olamaz. Ehl-i lisānıñ

lisâna edebilecekleri hizmet lisânîñ te'sîrât-ı 'adîde-i 'ırkıyye ve muhîtiyye ile [birçok ırk ve çevre etkileriyle] sine-i milletden nebe'an eden [çıkan] tekâmülâtını bulup göstererek her tekâmülde emr-i zarûrî olan inhirâfların [değişmelerin], tereddüdleriñ izâlesine çalışmaktan 'ibâretidir. (Sarf ve İmlâ Encümeni, 1333-1335, s. 4).

Cumhuriyet öncesi dönemde Ahmed Râsim (1307) *İmlâ-yı 'Osmanî*; Mehmed Eşref (1324-1325) *Uşûl-i İmlâ*; Ahmed Hâfız Kadri-zâde (1324) *Uşûl-i İmlâ*; Mehmed Hilmî (1325) *Uşûl-i İmlâ ve Kitâbet*; M. Nermî (1327) *İmlâ Öğreniyorum*; Mehmed İhsân (1328) *İmlâ Mu'allimi*; Hüseyin Hıfzı (1329) *İmlâ Hocası*; Sarf ve İmlâ Encümeni (1333-1335) *Uşûl İmlâ*; Meclis-i Kebîr-i Ma'ârif (1338-1340) *Meclis-i Kebîr-i Ma'ârifce Kabûl Olunan Uşûl İmlâ* adlarıyla birtakım kitaplar yazıldığı, bu kitaplar aracılığıyla yazımın düzenlenmeye çalışıldığı bilinmektedir. Dile bir düzen getirmek, yazı dilini kayıt altına almak amacıyla Tanzimat ile başlayan ve Meşrutiyet yıllarında devam eden girişimler yapılmıştır. 1890'larda başlayan bu girişimlerin sonucu olarak 1908'den sonra *imla* ile ilgili yayımlarda artış görülmektedir. Bu kitaplarda verilen bilgilere bakıldığında *bugünkü anlamda bir yazım anlayışının bulunmadığı görülür*. Adı geçen yapıtlarda genellikle *sözcüklerin yazılışı* üzerinde durulmuş ve daha çok *Arapça ve Farsça sözcüklerin doğru yazılışları* gösterilmek istenmiş, Türkçe sözlerin ise söylendiği gibi yazılabileceği belirtilmiştir:

'Osmanlı lisânı bugün aşhâb-ı iktidâr ve dânişîñ himmetleriyle vücûda getirilen kavâ'id-i mazbûta sâyesinde pek kolaylıkla tahşîl edilmekte ise de doğru yazmak husûsunda çektiğimiz müşkilât pek ziyâdedir... Lisân-ı 'Osmanîde, ma'lûm olduğu üzere elsine-i şelâşeden kelimât bulunmakta olup birçok kimseler her üç lisânîñ kelimâtını bilâ-tefrîk istedikleri şekle koyup yazıyorlar... Şîrf Türkçe olmak üzere bi'l-cümle kelimâtın lisândan şudûr ettiği gibi yazılmasında bir be'is görülemez. Fakat 'Arabî, Fârisî olan kelimeleri aşlından tahrîf edüp de «yeni imlâ» yazmak maşadıyla garîb şüretlerde tahrîr etmek lisânımız tahlîşini işkâl etmiş olur [kurtuluşunu güçleştirmiş olur]... Bunun için 'Arabî ve Fârisî olan kelimâtı gelişigüzel yazıvermeyüp lügâtlere mürâca'atle doğrusunu öğrenüp yazmak muktezayât-ı uşûl-i tahrîrdendir [yazı usulünün gereklerindedir]. Kelimât-ı Türkiyyeye gelince lisânîñ söylediği gibi yazıvermek daha hoş olur... El-hâşıl yukarıdan beri söylediğimiz gibi yazacağımız kelimâtı diğkat-i maşşûsa ile yazup galât ve hatâlı yazmamağa gayret etmelidir. (Mehmed İhsân, 1328, s. 3-4).

Yine bu yayımlarda “imlâ ve kavâ'id-i lisânîñ isti'mâl-i hâzıra göre teşbîti zamânı gelmiş olduğu” yani *yazım ve dil kurallarının içinde bulunulan çağdaki kullanıma göre belirlenmesi zamanının geldiği* söylenmektedir.

İşte imlâmız böyle bir tekâmül geçirmekte iken zarûrî olarak birçok da inhirâflara ve ittîrâdsızlıklara düştiğinden bunların ref'i ve bi'l-umûm mekteplerde imlânîñ tevhîdi esâslarını müzâkere etmek üzere Ma'ârif-i 'Umûmiyye Nezâret-i Celilesince Mekâtib-i 'Âliyye ve Sultânîyye edebiyât mu'allimlerinden teşkil buyurulan komisyonda hey'etiñ ekşer-i 'azîmesi imlâ ve kavâ'id-i lisânîñ isti'mâl-i hâzıra göre teşbîti zamânı gelmiş olduğu fikrini der-miyân ettiğiğinden nezâret-i müşârûn ileyhâca «Tedkîkât-ı Lisâniyye Encümeni» nâmıyla Sarf ve İmlâ ve Lügât şû'belerine münkasım bir hey'et teşkil edilmiş ve bu şû'beler evvel-emirde hey'et-i 'umûmiyye hâlinde ictimâ' ederek tarz-ı mesâ'iyi karârlaşdırdıktan sonra ayrı ayrı ictimâ' ile müzâkerâta başlamışdır... (Sarf ve İmlâ Encümeni, 1333-1335, s. 6).

Adı geçen kitaplarda üç ayrı dil ailesinden gelen sözler Türkçe konuşma diline uydurularak yazı diline aktarılacak istenmiş; ancak Arapça ile Farsçanın *ses, yapı ve tamlama* yönleriyle Türkçeden farklı olması yazımda uyumsuzluk ve aykırılıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle Arapça alıntılar içinde büyük yer kaplayan dinî terimlerin o dildeki özgün biçimleriyle yazılmak istenmesi, yazımda ikili kullanımı da beraberinde getirmektedir. Bu durumda yazımda birliğin sağlanması bu öğelerin Türkçenin ses, yapı ve tamlama kurallarına uydurulması ya da alıntı öğelerin dilde azaltılması ile sağlanabilir:

Hâşılı inkâr édilemez bir hâkîkatdir: On °aşırılık İslâmî târihimiz zarfında °Arabcadan aldığımız kelime ve terkîbleri ne doğru yazabildik ne de doğru okuyabildik? Bu kelime ve terkîblerin çoğı şavtlarıyla ve imlâlarıyla, millî şavtiyatımıza, fisiolociaî mizâcımıza tevâfuk étmemiş, millî rûh ve şu°urumuzun hâricinde kalmışdır. (Ahmed Cevâd, 1928, s. 53).

Türkçenin son yazım kılavuzu 2012 yılında yayımlanmıştır. Bu basımın sunuş bölümünde o günkü Güncel Türkçe Sözlük ve Yazım Kılavuzu Çalışma Grubu Başkanı Prof. Dr. Şükrü Halûk Akalın, önceki yazım kılavuzunun düzenlemeler yapılarak yeniden basılmasını sağlamak için bilim adamlarından, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığından ve Anadolu Ajansından gelen temsilcilerle bir “İmlâ Kılavuzu Çalışma Grubu” kurulduğunu belirtmektedir. Buna göre anılan grup, tartışmalı kuralları yeniden ele alıp yaygınlaşarak yerleşen biçimlerin esas alınmasını kararlaştırmıştır. Akalın, yeni yazım kılavuzunda kullanılan ölçütleri şöyle dile getirmektedir:

Önceki kılavuzda olduğu gibi 2005 baskısında da sorunlu her noktanın ve sözün kurallar ve dizin bölümlerinde yer almasına dikkat edilmiş, örnekler çoğaltılarak kurallar açık ve anlaşılır bir anlatımla yazılmış, böylece yazımla ilgili hiçbir konuyu açıkta bırakmayan ayrıntılı bir kılavuz ortaya konulmaya çalışılmıştır. (*Yazım Kılavuzu*, 2012, s. VI).

Dilde değişme kaçınılmazdır. Her türlü metinde olduğu gibi anılan kılavuzda da kimi ölçüt ve kuralların dildeki değişmeye bağlı olarak değiştiğı, gereksiz hâle geldiğı görülebileceğı gibi bazı yanlışlık veya karışıklıklar da bulunabilir. Örneğin adı geçen kılavuzda kesme işaretinin anlatıldığı bölümde şu bilgiler verilmiş:

Kesme İşareti (°) 1. Özel adlara getirilen iyelik, durum ve bildirme ekleri kesme işaretiyle ayrılır: Kurtuluş Savaşı'nı, Atatürk'üm, Türkiye'mizin, Fatih Sultan Mehmet'e, Muhibbi'nin, Gül Baba'ya, Sultan Ana'nın, Mehmet Emin Yurdakul'dan, Kâzım Karabekir'i, Yunus Emre'yi, Ziya Gökalp'tan, Refik Halit Karay'mış, Ahmet Cevat Emre'dir, Namık Kemal'se... (*Yazım Kılavuzu*, 2012, s. 38).

Bu tanımda terim karışıklığı bulunmaktadır. Yukarıdaki verilen tanımın, örnekleri bütünüyle kapsamadığı görülüyor. Tanımda *bildirme ekleri*¹ denmesine karşılık örneklerde *rivayet* ve *şart* ekleri de bulunuyor. “*Ahmet Cevat Emre'dir*” örneğindeki *-dir* eki eski adıyla ihbar, yeni adıyla bildirme ekidir. “*Refik Halit Karay'mış, Namık Kemal'se*” örneklerinde ise *imek eyleminin* rivayet ve şart ekleri bulunuyor. Eğer tanımda *bildirme ekleri* yerine *imek eylemi, ek-fiil, ek eylem* adlarından birisi kullanılmış olsaydı, terim karışıklığına yol açılmamış olurdu.²

¹ İsim fiili... *Şimdiki zaman*: ... Bu ekler birleştikleri ismin şimdiki zamanda fiil hâlinde ortaya çıktığını, çıkmakta devam ettiğini; ismin şimdiki zamanda olmakta bulunduğunu bildirir, haber verirler. Onun için bu ekler eskiden *haber ekleri* (*edat-ı haber* “haber edatı”) denirdi. Şimdi de *bildirme ekleri* adı verilmektedir... (Ergin, 1962, s. 298). *Bildirme ekleri, i-ek-fiilin şahıslara göre çekiminde kullanılan, ad cümlelerinde özne ile yüklem arasında yargı bağı kuran ekler*. Bu ekler 1. şahıs teklik ve çokluk çekimleriyle, 2. şahıs teklik ve çokluk çekimlerinde zamir kökenli *-Im/-Um, -Iz/-Uz, -sIn/-sUn, -sInIz/-sUnUz*, 3. şahıs teklik ve çoklukta *-dIr/-dUr, -dIrlAr/-dUrIAr*'di: *çalışkan-ım, iyi-y-im, doğru-y-um; tatlı-sın, kim-sin, çocuk-sun, yakın-dır, güzel-dir* vb. Bildirme ekleri, olumsuz yargı için değil kelimesi üzerine getirilir. *değilim, değiliz, değilsin, değilsiniz, değildir, değildirler* vb. Ayrıca bk. *ek-fiil*. (Korkmaz, 2017, s. 92).

² Tarz: Bir fiilin kılış ve oluşu bazı hususiyetlerle ifade şekline tarz deriz. Fiil bir oluş ve kılışın zamanını, 1. mutlak olarak, 2. eski bir zamana irca ederek, 3. eski bir zamana ircala beraber vasıtalı bir bilgiye istinat ederek bildirir, veya fiil bu oluş ve kılış başka bir oluş ve kılış için şart olarak ifade eder. Buna göre dilimizde dört tarz vardır: 1. ihbar (indicatif), 2. hikâye (perfectif), 3. rivayet (narratif), 4. şart (conditionnel)... (Banguoğlu, 1940, s. 48). Cevher fiilinin hepsi yalnız *bildirme tarzında* olmak üzere 4. *kipi* vardır. (Banguoğlu, 1995, s. 475). Aşağıdaki cetvel cevher fiili kiplerinin çekimini gösteriyor. Bunların hepsi *bildirme kipleridir*. (Banguoğlu, 1979, s. 149). Şu halde bir kısım fiil şekilleri ortaya çıkan ve çıkacak olan bir hareketi bildirirler. Bu fiil şekillerine *bildirme kipleri* adını veriyoruz. Fiil şekillerinin diğer bir kısmı ise tasarlanan bir hareketi ifade ederler. Bunlara da *tasarlama kipleri* adını veriyoruz. (Ergin, 1962, s. 273). Türkçe ile ilgili dil bilgisi çalışmalarında, ana yardımcı eylem, *cevher eylemi, cevheri eylem, salt eylem, ad eylemi, ek eylem, bildirme eki* vb. gibi değişik terimlerle adlandırılmıştır. (Karaağaç, 2013, s. 111).

Her zaman olduğu gibi bugün de yazımla ilgili birtakım sorunların olduğu, bu sorunları çözmek amacıyla uzmanlarca bazı uyarılar yapıldığı görülmektedir. Bu konuda Prof. Dr. Hamza Zülfikar şöyle demektedir:

Acaba bugün imla kılavuzumuzdaki ayrıntılı açıklamalara, “uyarı” başlığı altında, dikkat çekilerek yapılan düzenlemelere rağmen kılavuzlar son şeklini almış veya bütün ihtiyaçlara cevap verecek duruma gelmiş midir? İmla ile ilgili sorunların zaman zaman çıkmaya devam ettiğine bakarsak vereceğimiz cevap olumlu olmayacaktır. İmlada birlik dilde birlik demektir. Dilde birlik sağlanırsa, eğitimde de birlik sağlanmış olur. (Zülfikar, 2008, s. 34).

Yazım Sorunları Nelerden Kaynaklanmaktadır?

Yazım sorunları, alıntı sözcüklerden ve Türkçe sözcüklerin ses özelliklerinden kaynaklanan sorunlar biçiminde ikiye ayrılabilir. Tarihsel süreç içinde Türkçeye değişik dillerden sözcükler alınmıştır. Örneğin Hintçe, Çince, Tibetçe, Toharca, Sogdca, Farsça, Yunanca, Latince, Arapça, İtalyanca, Arnavutça, Fransızca, İngilizce gibi dillerden çeşitli sözcükler Türkçeye geçmiş ve kullanılmıştır. Ancak Arapça ve Farsça sözcüklerin Osmanlı Türkçesi alfabesi ile ve yeni Türk alfabesi ile yazılışlarında eskiden beri süregelen birtakım sorunlar bulunmaktadır. Bu sorunlar bir yandan Arap alfabesiyle Türk ses bilgisinin kimi zaman uyumsuzluğundan bir yandan da yeni Türk alfabesiyle Arapça ve Farsça alıntılarının yazımında karşılaşılan uyumsuzluklardan doğmaktadır. Arapça ve Farsça kökenli alıntı sözcüklerden kaynaklanan sorunların en önemlileri “*düzeltilme işaretinin kullanımı*” ve “*hemzeli ve ayınlı sözcüklerin yazımı*”dır. Özgün Türkçe sözcüklerin ses ve anlam özelliklerinden kaynaklanan sorunlar ise “*birleşik sözcüklerin yazımı*” ve “*kesme işaretinin kullanımı*” olarak belirlenebilir.

Anılan dillerden geçen sözlerin *Türkçeye aykırı ses ve gramer özellikleri göstermesi*, yazımı denetim altına almayı zorlaştırmaktadır. Osmanlı Türkçesinde Arapça ve Farsçadan alınan sözler daha fazla olduğundan bu nedene bağlı sorunlar bugünkünden daha fazla idi. *Sami dil ailesinden Arapça, Hint-Avrupa dil ailesinden Farsça ve Altay dil ailesinden Türkçe* karimasından oluşan bir dilin söz varlığının yazımında elbette yazım sorunlarının çıkması kaçınılmazdır. Çünkü Arapçadan ve Farsçadan gelen sözcükler *ses, biçim* hatta *tamlama* yapılarıyla kullanım alanına girmektedir.

Bu yazıda Türk dilinin tarihsel ve güncel söz varlığının önemli bir bölümünü oluşturan *Arapça ve Farsça alıntılardan kaynaklanan yazım sorunları* ses bilgisi yönünden ele alınarak iki ana bölümde işlenecektir:

I. Alıntı sözcükler genellikle Türkçe söyleyişe uydurulur:

1. Bazı alıntı sözcüklerde *art ünsüz-art ünlüden* oluşan *art sıra* hece, *ön sıraya* geçer.
2. Farsça sözcükler çoğunlukla Türkçenin ses ve yazım kuralına uydurulur.
3. Bazı Arapça alıntılarının yazımı Türkçenin ses ve yazım kuralına uymaz.
4. Arap dilinin *ayınlı ve hemzeli ünsüzleri*, yazımda aykırılıklar göstermektedir.

II. Arapça sözcüklerde ön ünlülerle, art k, g ünsüzlerinin söyleniş ve yazılışları:

1. Ön ünlüden önce ve sonra gelen art damak *k*'sinin yazılışı.
2. Ön ünlüden önce gelen art damak *k*'sinin yazılışı.
3. Ön ünlüden sonra gelen art damak *k*'sinin yazılışı.
4. Ön ünlüden önce gelen art damak *g*'sinin yazılışı.
5. Ön ünlüden sonra gelen art damak *g*'sinin yazılışı.

I. Alıntı sözcükler genellikle Türkçe söyleyişe uydurulur:

Altay dillerinden Türkçe *ünlüye* dayanan bir dildir. Genellikle ses olayları ünlü-ünlü etkileşiminden doğan *ünlü uyumları*, ünsüz-ünsüz etkileşiminden oluşan *ünsüz uyumları*, ünlü-ünsüz/ünsüz-ünlü etkileşiminden kaynaklanan *ses değişimleri* olarak özetlenebilir. Türkçenin işleyişini belirleyen ana kural daha çok *ünlü uyumları* olduğundan “Türkçe ünlülere dayanan bir dildir” denilmektedir. Bu özelliğinden dolayı alıntı sözcükleri kendi söyleyiş kurallarına uydurur ve bu söyleyiş yazı diline de yansıtılır.³

akribā > akraba (akraba:); *hicā* > hece; *kindil* > kandil; *menāre* > minare (mina:re); *mumkin* > mümkün; *muzāh* > mizah (miza:hı); *muşkil* > müşkül; *recā* > rica (rica:); *şariyye* > şehriye; *tecribe* > tecrübe; *tedārük* > tedarik (teda:rik); *terceme* > tercüme.

Bunların bir bölümü büyük ünlü uyumuna aykırı olan sözcüklerdir: *akribā*, *hicā*, *menāre*, *recā*, *tedārük* gibi. Bir bölümü küçük ünlü uyumuna aykırı sözcüklerdir: *mumkin*, *muşkil* gibi. Bir bölümü uyuma aykırı olmasa da genel söyleyişe uymayan sözcüklerdir: *kindil* gibi. Bu sözcükler Türkçede ya *akraba*, *hece*, *mümkün*, *muşkül* gibi bütünüyle ünlü uyumuna uydurulur ya da *tedārük* > tedarik gibi bir hecesi dudak uyumuna uydurulur.

Öteki üç sözcükte yine *ünsüz-ünlü* etkileşimi görülüyor: (*muzāh* > *müzah* > *mizah*) geniz, dudak ünsüzü *m* etkisi ve sızıcı, diş ünsüzü *z* yardımıyla *art* (*kalın*) *u* > *ön* (*ince*) *ü*’ye, diş ünsüzü *z* etkisiyle *yuvarlak ü* > *düz i*’ye; (*tecribe* > tecrübe) çift dudak ünsüzü *b* etkisiyle *düz i* > *yuvarlak ü*’ye; (*terceme* > tercüme) yine çift dudak ünsüzü *m* etkisiyle *düz e* > *yuvarlak ü*’ye çevrilmiştir. İlkinde *ön sıraya geçme* (*incelme*) ve *düzleşme*, öbür ikisinde *yuvarlaklaşma* ses olayları gerçekleşmiştir. Bu örneklerden hareketle diş ünsüzlerinin düzleştirdiği, dudak ünsüzlerinin yuvarlaklaştırdığı söylenebilir: *musāfir* > *misafir* (*misa:fir*); *dīvār* Far. > *duvar*, *gīrbāl* > **kılbar* > *kalbur*, *kimār* > *kumar*, *mārpīç* Far. > *marpuç*, *ṭabl* > *davul* gibi.

Uzunlukları bir yana bırakılırsa şu sözcükler, ünlü uyumuna uygun olduğu hâlde, Türkçe söyleyişe uymadığından ses değişmesine uğramaktadır: *kindil* > kandil, *muzāh* > mizah, *tecribe* > tecrübe, *terceme* > tercüme gibi. Buradaki sözcüklerin ilk ikisi büyük ünlü uyumuna, son ikisi dudak ünsüzleri etkisiyle küçük ünlü uyumuna aykırı bir değişme ile Türkçe söyleyişe uydurulmuştur.

Arapça *karube* (*ḳurb*), Yakın olmak (Âsım, 1268, C. 1, s. 225) üçzlü eylem köküne dayanan ve *karibler*, *yakınlar* demek olan *akribā*⁴ > **akribā* > *akraba* (akraba:) verisinde ilk olarak *akribā* > **akribā* ses değişimi görülüyor. Düz, geniş, *art* (*kalın*) sıra ünlüsü *a*’dan sonra düz, dar, *ön* (*ince*) sıra ünlüsü *i* geliyor. *Dil uyumuna* uyarak ilk hecedeki dil ardı ünlüsü *a*, kendinden sonra gelen dil ölü ünlüsü *i*’yi etkileyerek art sıraya geçmesini sağlamıştır. Başka bir deyişle baştaki *a*’ya uyarak ilerleyici benzeşmeyle *ön* ünlü *i*, *art* ünlü *ı*’ya dönüşmüştür. Burada *ünlü-ünlü* benzeşmesi vardır. Bu ses olayına *art sıraya geçme* (*kalınlaşma*) denir. İkinci olarak **akribā* > *akraba* (akraba) değişiminde duyulurluğu az olan *dar ı* ünlüsü, duyulurluğu fazla olan *geniş a* ünlüsüne çevrilmiştir. Böylece *ünlü genişleme* denilen ses olayı meydana gelmiştir: *cişk* > *ışk* > *aşk*, *ciyāl* > *ayal* “karı, eş”, *kinṭār* > *kantar*, *miṭhare* > *mutara* > *matara*, *dest-gīre* Far. > *deskire* > *teskere* ‘el tutucu, yardımcı, kollu tekne’, *bori-zen* Far. > *borazan* gibi. Bilindiği gibi ses değişmesi duyulurluğu az olandan duyulurluğu çok olana doğru gerçekleşir.

³ Aşağıdaki örneklerde *italik yazılış*, sözcüğün aslımı, *düz yazılış* sözcüğün yazım kılavuzundaki doğru biçimini, *ayraç* içindeki sözcükler söyleyişi (yalın ya da ek almış biçimini) göstermektedir. Buradaki sözcüklerin yazımı ve telaffuzları *Türkçe Sözlük* (2011) adlı kaynaktan yararlanılarak verilmiştir. Örnek olarak verilen alıntı sözcüklerden Arapça olanlar çoğunluğu oluşturduğundan kısaltmayla gösterilmemiş, bunun dışında kalan alıntı sözlerin hangi dilden olduğu gösterilmiştir.

⁴ اقرباء *akribā* { sz. cem. Ar. [fd: «قريب *ḳarīb*» lisānımızda bu ma’nāya gelmez.] Hışımlar, beyinlerinde *ḳarābet* ve nisbeten münāsebet bulunanlar: *Akrībā beyninde öyle şey’e bakılmaz.* = Tr. fd. Hışım: *O benim akrībāmdır; akrībālar mı göreceğim.* [Galat-ı meşhūrī rānīḥ fethiyledir.] (Şemseddin Sāmī, 1317, s. 142).

Arapça *hecā* (*hecv*, *hicā*⁵), Şi'ir ile zemm ve şetm eylemek; bir lafzı hurūfiyle taqtī⁶ eylemek (Âsım, 1272, C. 3, s. 954) eyleminden türeyen ve ad olarak *şekil ve kıyafet* anlamına gelen *hicā*⁵ > *hecā* > *heca* > *hece* verisinde ilk olarak *hicā*⁵ > *hecā* ses değişimi görülmektedir. Duyulurluğu az olan *dar i* ünlüsü, duyulurluğu fazla olan *geniş e* ünlüsüne dönmüştür: *cihāz* > *cehiz* > *çeyiz*, *firişte* Far. > *ferište*, *hisāb* > *hesap*, *mīşīn* > Far. *meşīn*, *ricetta* İt. > *reçete* gibi. Ayrıca sözcük sonundaki hemze telaffuz edilmediği için düşmüştür. Burada *ünlü genişlemesi* ve *ünsüz düşmesi* adı verilen ses olayları gerçekleşmiştir. İkinci olarak *hecā* > *heca* ses dönüşümünde Türkiye Türkçesinde uzun ünlü bulunmadığından *uzun ünlü a* kısalmıştır. Böylece *ünlü kısalması* ses olayı meydana gelmiştir. *heca* > *hece* değişiminde ise dil uyumuna bağlı olarak ilk hecedeki *ön e* ünlüsü, ilerleyici benzeşmeyle *art a* ünlüsünü etkileyip ön sıraya geçmesini sağlamıştır. Burada art sıradan *ön sıraya geçme (incelme)* biçimindeki ses olayı vardır: *çengāl* Far. > *çengel*, *hemān* Far. > *hemen*, *kelbetān* > *kerpeten*, *kettān* > *keten* gibi.

Arapça *kandele* (*kandele*), Başı büyük olmak; gevşek ve şalkık yürümek (Âsım, 1272, C. 3, s. 332) eylem kökünden doğan *kindīl* > **kindil* > *kandil* verisinde *kindīl* Türkçe söyleyişe uymamaktadır. İlk olarak *kindīl* > **kindil* değişiminde *art damak k* ünsüzü etkisiyle yanında bulunan *ön i* ünlüsü, art sıraya geçerek *art ı*'ya dönmüştür. Burada *art sıraya geçme (kalınlaşma)* ses olayı meydana gelmiştir. İkinci olarak **kindil* > *kandil* değişiminde duyulurluğu az olan *i dar* ünlüsü, duyulurluğu fazla olan *a geniş* ünlüsüne dönerek *kandil* olmuştur. Burada zayıf ünlünün yerini kuvvetli ünlünün alması kuralına uygun olarak *dar ünlü ı*, *geniş ünlü a*'ya dönmüştür: *hirmen* Far. > *harman*, *kinṭār* > *kantar*, *miḳāşş* > *makas*, *mişḳab* > *matkab*, *mistār* > *mastar* 'sıvacı tahtası', *nirḥ* Far. > *narh* gibi. Bu ses olayına *ünlü genişlemesi* denir.

Arapça *nāre* (*nevr*), Rüşen ve aydınlık olmak (Âsım, 1269, C. 2, s. 134) eylem köküne bağlanan ve *nūr mevzi*⁷ demek olan *menāre* > *minare* (mina:re) sözcüğünde dış ünsüzleri *n* ve *r*'nin etkisiyle *geniş e* ünlüsü, *dar i* ünlüsüne dönmüştür: *mehr* > *mihir* 'nikah bedeli', *senā-mekki* > *sinameki* (sina:meki) 'baklagilerden bir bitki', *şerīd* Ar. > *terī* Far. > *tirit*, *zencīr* Far. > *zincir* gibi. *Ünlü daralması* ses olayı bulunmaktadır. Burada dış ünsüzlerinin aradaki ünlüyü darlaştırdığı görülüyor.

Arapça *mekune* (*mekānet*), rütbe ve haysiyet şāhibi olmak (Âsım, 1272, C. 3, s. 710) eylem kökünden çıkan ve if'āl kalıbının (*imkān*, *kādir* kılmak, mümkün olmak) ism-i fā'ili olan *mumkin* > *mümkin* > *mümkün* örneğinde ilk olarak *mumkin* > *mümkin* ses değişimi ile karşılaşırız. Dil uyumuna göre gerileyici benzeşmeye uğrayarak *mumkin* > *mümkin* olmuştur. Benzeşmenin yönünün geriye doğru olmasında *ön damak ünsüzü k*'nin ve *genizsi*, dış ünsüzü *n*'nin etkisi olduğu söylenebilir. Ünlü-ünlü etkileşimi sonunda ikinci hecedeki *ön i* ünlüsü, ilk hecedeki *art u* ünlüsünü etkileyerek ön sıraya geçmesini sağlamıştır. *Ön sıraya geçme (incelme)* ses olayı gerçekleşmiştir. İkinci olarak *mümkin* > *mümkün* değişiminde ilk hecede *yuvarlak ünlü*, ikinci hecede *düz ünlü* vardır. *Dudak uyumu* kuralına uyarak ilerleyici benzeşmeyle ilk hecedeki *yuvarlak ü* ünlüsü, ikinci hecedeki *düz ünlü i*'yi etkileyip *yuvarlak ü*'ye çevirmiştir. Burada ünlü-ünlü benzeşmesi sonucunda *yuvarlaklaşma* ses olayı gerçekleşmiştir: *muşkil* > *müşkil* > *müşkül*, *mudīr* > *müdür* > *müdür*, *dürbīn* Far. > *durbin* > *dürbin* > *dürbün* sözcüklerinde olduğu gibi önce gerileyici, sonra ilerleyici ünlü benzeşmesi sonunda Türkçe ses uyumuna uydurulmuştur. Bir sözcüğün ilk hecesinde art sıra, ikinci hecesinde ön sıra ünlüleri bulunursa, dış ünsüzleri ile kapanan hecelerde *yarım ünlü*, *akıcılar ve genizsiler* (*y; l; r; m; n*), art sıra ünlülerini etkileyerek ön sıraya geçmesine neden olurlar.

⁵ هجاء *hecā* { sz. Ar. [Tr. zebān-zedi: هجة *hece*] 1. Bir hareke ile ve birden okunan bir ve-yā ziyāde harf terkibi: *Bir, iki, üç hecāden mürekkep kelime*. 2. Hurūf ve harekātu birer birer söyleyerek okuma: *Hecā ile okumak = Hecellemek*. || Hurūf-ı *hecā* : Elif-bāyi terkib eden harfler ki onlarla haṭ yazılır. (Şemseddīn Sāmī, 1318, s. 1506).

Arapça *şekele* (*şekl*), Çaparız (*çapraşık*) ve müştebih (*karışık*) olmak; üzümün ba'zısı olmak (Âsım, 1272, C. 3, s. 255) eylem köküyle ilgili olan *muşkil* > *müşkil* > *müşkül*⁶ verisi de ses bakımından *mumkin* > *mümkün* > *mümkün* sözcüğü gibidir.

Arapça *mezeħa* (*mezħ*), Lâğ ve la'îfe ve şaka eylemek (Âsım, 1268, C. 1, s. 519) eylem kökünden türeyen *muzāħ*⁷ > *müzah* > *mizah* verisinde ilk olarak *muzāħ* > *müzah* ses değişimi görülüyor. Türkçede uzun ünlü bulunmadığı için önce *uzun ünlü a* kısalmıştır. *Ünlü kısalması* ses olayı vardır. Sonra *genizsi*, dudak ünsüzü *m* etkisiyle ve *sızıcı*, diş ünsüzü *z* komşuluğunda ilk hecedeki *art u* ünlüsü, art sıradan ön sıraya geçerek *ön ü* ünlüsü olmuştur: *mubāħ* > *mübah* gibi. *Ön sıraya geçme* (*incelme*) ses olayı gerçekleşmiştir. İkinci olarak *müzah* > *mizah* değişiminde *sızıcı*, ötümlü, diş ünsüzü *z* etkisiyle *yuvarlak ü* ünlüsü; *düz i* ünlüsüne dönmüştür. *Düzleşme* ses olayı vardır: *musāfir* > *müsāfir* > *misa:fir* (misa:fir) sözcüğünde olduğu gibi.

Arapça *recā* (*recv*), Ummağ ve ümîd eylemek (Âsım, 1272, C. 3, s. 820) eylem köküne dayanan *recā*⁸ > *rica* (rica:) verisinde *e* > *i* değişimi görülmektedir. Bu değişimde *r* ve *c* diş ünsüzlerinin darlaştırıcı etkisiyle *geniş e* ünlüsü; *dar i* ünlüsüne dönmüştür. Geniş ünlü, dar ünlüye döndüğü için *darlaşma* ses olayı gerçekleşmiştir: *cevān* Far. > *civan*, *çemen* Far. > *çimen*, *real* İsp. > *riyal* 'para birimi' gibi.

Arapça *şacare* (*şicr*, *şacr*⁹, *şucūr*), Bilmek, tanımak (Âsım, 1268, C. 1, s. 915) eylem kökünden kaynaklanan *şacriyye*¹⁰ > *şariye* > **şeriye* > *şehriye* verisinde *şacriyye* > *şariye* değişimi görülüyor. İlk olarak Türk hançeresine uymayan ayın ünsüzü düşerek *ünsüz düşmesi* ses olayı gerçekleşmiştir. İkinci olarak Arapça yapma mastar *-iyye* ekindeki çift *-yy-*, Türkiye Türkçesinde tek *-y-* olarak söylendiğinden sözcük *şariye* şekline girmiş ve *ünsüz düşmesi* ses olayı meydana gelmiştir. Daha sonra *şariye* > **şeriye* değişiminde *art a* ünlüsü gerileyici ünlü benzeşmesine uğrayarak *ön e* ünlüsüne dönmüştür. Burada art sıradan *ön sıraya geçme* (*incelme*) ses olayı vardır. Üçüncü olarak **şeriye* > *şehriye* değişiminde ilk hecede düşmüş olan ünsüzün yerine *sızıcı*, ötümsüz, ön damak ünsüzü *h* türetilerek sözcük *şehriye* şeklini almıştır. *Ünsüz türemesi* ses olayı ortaya çıkmıştır. "Bazı yabancı kelimelerde ise geniş bir vokalden önce *h* öntüremesi görülür: *örgüç* > hörgüç, *öyük* > höyük, *āveg* > hevenk... Bazı kelimelerde içseste bir ünlü türemesine yazı lehçesinde olsun, Anadolu ağızlarında olsun oldukça nadir olarak rastlanır: *tuç* > tunç, *ortaca* > ortanca... *Alāiyye* > Alanya... *kaplu бага* > kaplumbağa..." (Banguoğlu, 1959, s. 119). *şacriyye* > *şariye* > **şeriye* > *şehriye* örneğinde ise sözcük ortasında *e* geniş ünlüsüyle, *r* diş ünsüzü arasında ön damak ünsüzü *h* türemiştir.

Arapça *dereke* (*derek*, *derk*; *tedrîk*), Bir adamın ardından yetişmek; yağmuruñ katreleri peyder-pey dökülmek (Âsım, 1272, C. 3, s. 85) eylem kökünden gelen *tedāruk*¹¹ > *tedarük* > *tedarık* verisinde *tedāruk* > *tedarük* değişimi görülüyor. Arapçada *ü* ünlüsü bulunmadığından Türkçeye *tedāruk* biçimde giren sözcüğün ön damak *k*'sinin yanında bulunan *art u* ünlüsü, ön (ince) *k* ünsüzü

⁶ İçtimâî hadiseler çok mudil (complexe) ve izahı müşkül olduğu için usul meselesi gibi bir çok safhalardan geçmiştir. (Ülken, 1932, s. 62).

⁷ *muzāħ* { sz. Ar. [Bunu mîmiñ kesriyle kullanyorsak da o şüreti mufā'ale bābindan maşdar-ı şānî olup müşareket beyān eder]. Şaka, la'îfe, eglence: *Tabî'ati muzāħa mā'ildir*. (Şemseddîn Sâmi, 1317, s. 1330). Türkçe Sözlük, bu sözcüğün aslını Ar. *mizāħ* biçiminde göstermiş. (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1692). *muzāħ* mîmiñ kesriyle, biri biriyle lâğ ve la'îfe eylemek ma'nâsınadır. (Âsım, 1268, C. 1, s. 519).

⁸ *recā* { sz. Ar. 1. Emel, ümîd, umma: *Havf u recā beyninde*. 2. [Zebān-zedi rāniñ kesriyle] Yalvarma, niyāz: *Bu işi görmeñizi recā ederim; Bu recāi kabul edeceksiniz*. (Şemseddîn Sâmi, 1317, s. 659).

⁹ ... aşl *şacr*, şîniñ fethiyle, *kıla* mevzû'dur; andan diğkāt vechiyle olan *ilm* ma'nâsı aħz ve taşarruf ve niçe ma'ānî teferru' kılındı. (Âsım, 1268, C. 1, s. 915).

¹⁰ *şacriyye*, *arpa şacriyyesi*. (Şemseddîn Sâmi, 1317, s. 779).

¹¹ *tedārük* { sz. Ar. cem: *tedārükāt*. [«derk»den maş. tefā'ul. — Ğala't-ı meşhūr olarak rāniñ kesriyle zebān-zeddîr.] Araşdırup bulma, elde edüp hāzır bulundurma, tehyi'e, istihzār: *Kışlık zahiresini tedārük etti; Mühimmât-ı harbiyyeniñ tedārükiyle iştiğāl olunuyor; Bir-ıtaqım tedārükâtle meşğül idi; Tedārükât-ı seferiyye, harbiyye*. (Şemseddîn Sâmi, 1317, s. 389).

nedeniyle *ön ü* ünlüsüne dönmektedir. Ünsüz-ünlü etkileşimi sonucunda art sıradan *ön sıraya geçme* (*incelme*) ses olayı meydana gelmiştir. İkinci olarak *tedariik* > *tedarik* değişiminde dudak uyumunun “düz ünlülerden sonra düz ünlüler gelir” kuralına uyarak *yuvarlak ü* ünlüsü, *düz i* ünlüsüne çevrilmiştir. Burada *düzleşme* ses olayı gerçekleşmiştir: *karānful* > **karanfül* > *karanfıl* gibi.

Lügatler Türkçe nāmına tefsir olunur. Meşelā °Arabī bir kelimeye °Arab isti°māliline göre değil, kendi isti°mālimize nazaran ma°nā vērilir. Harekeler daḥı kendi telaffuzumuza göre konulur. Meşelā (سياحت seyāḥat) kelimesi fi°l-aşl (س sīn) iñ kesriyle [siyāḥat] olduğı ḥâlde isti°mālimize tevfiḳan (س sīn) iñ fetḫiyle gösterilir. (Mu°allim Nācī, 1306, s. II).

Sami dillerinden olan Arap dili, *ünsüze* dayanan bir dildir. O yüzden Arapça sözcüklerde ünlü, ünsüze göre şekillenir. Türkçe ise *ünlüye* dayanan bir dildir. Sözcük yapısı ünlüye göre şekillenir. Sözcük, Arapçaya göre işletilirse *ünsüze* göre, Türkçeye göre işletilirse *ünlüye* göre kullanıma girer. Türkçenin yazımında zaman zaman bu iki eğilimden biri tercih edilmiştir. Alıntı sözcüklerin eski yazımda daha çok Arapçaya (ünsüze) göre, yeni yazımda ise daha çok Türkçeye (ünlüye) göre söylendiğine ve yazıldığına tanık olunuyor. O yüzden Osmanlıca sözlükler, Arapça ya da Farsça şekli doğru olarak kabul etmişler; Türkçe söyleyişle değişen şekli ise *ğalaḫ* (yanlış), *müvelled* (türetilmiş), *muharref*, (değiştirilmiş), *ta°bīr-i saḳīm* (sakat tabir) olarak adlandırmışlardır. İlk yazım kılavuzundan bu yana yazı dilinde ünlünün dikkate alınması yönünde sözcükte birtakım değişiklikler yapılmış olsa da eski yazım geleneği, iki binli yılların başına kadar devam etmiştir. Türk Dil Kurumu 2011 yılında yayımladığı 11. baskı *Türkçe Sözlük* ile ünsüzü değil, *ünlüyü* dikkate alarak sözcükleri *Türkçe söyleyiş değerlerine* göre tespit etmiştir.¹²

1. Bazı alıntı sözcüklerde *art ünsüz-art ünlüden* oluşan *art sıra* hece, *ön sıraya* geçer.

Alıntı sözcüklerde *art ünsüzün* yanında bulunan *art ünlünün* Türkçe söyleyişte *art sıradan ön sıraya* geçirilmesi de Türkçe ses sistemine uydurmaya örnek olarak verilebilir. Buradaki ses değişmesi, söyleyişin yazıya yansıtılmasına dayanmaktadır. Türkçede söyleyişin asıl olduğu ve

¹² tetkik إملأ لؤغاتى، 1928، s. 77; فوق fevḫ (kı) 1928، s. 215. شوق şevk (kı) 1928، s. 170.

tetkik, -kı İmlâ Kılavuzu, -İmlâ Lûgati'nin ikinci basımı- 1941, s. 195. fevk, -kı 1941, s. 59. şevk, -kı 186.

tetkik, -kı, Yeni İmlâ Kılavuzu, 1965, s. 218. fevk, -kı 1965, s. 106. şevk, -kı 208.

tetkik, -ki, Yeni İmlâ Kılavuzu, 1967, s. 221. fevk, -kı 1967, s. 107. şevk, -kı 211.

tetkik, -kı i. İnceleme. *Türkçe Sözlük*, (haz. TDK Lûgat Kolu) 1945, s. 580. fevk, -kı 1945, s. 201. şevk, -kı 1945, s. 550.

tetkik, -kı is. Ar. (-) (k'ler kalın okunur). İnceleme. *Türkçe Sözlük*, (haz. Mehmet Ali Ağakay [ve başk.]), 2. baskı, 1955, s. 726. fevk, -kı 1955, s. 264. şevk, -kı 1955, s. 689.

tetkik, -ki a. Ar. (-) (k'lar kalın okunur). İnceleme. § ~ **etmek** incelemek. *Türkçe Sözlük*, (Mustafa Canpolat [ve başk.]), 7. baskı, 1983, s. 1182. fevk, -kı 1983, s. 404. şevk, -kı 1983, s. 1118.

tetkik is. (**tetki:k**) Ar. **tedkik** (k'ler kalın okunur) İnceleme. ~ **etmek** incelemek: “Çocuk gene dikkatli dikkatli beni tetkik ediyor.” – M. Ş. Esendal. *Türkçe Sözlük*, (Hasan Eren [ve başk.]), 8. baskı, 1988, s. 1466. fevk, ... fevkine... 1988, s. 497. şevk, ...şevklerimizin... şevkini... 1988, s. 1382.

tetkik, is. (**tetki:k**, **k kalın okunur**) Ar. **tedkik**. İnceleme. **tetkik etmek** incelemek. “Çocuk gene dikkatli dikkatli beni tetkik ediyor.” –M. Ş. Esendal. *Türkçe Sözlük*, (İsmail Parlatur [ve başk.]), 9. baskı, 1998, s. 2209. fevk is. (**k kalın okunur**) ... fevkine... 1998, s. 776. şevk, ...şevklerimizin... 2005, s. 2089.

tetkik, is. (**tetki:k**) Ar. **tedkik**. 1. İnceleme. 2. Araştırma: **tetkik etmek 1** incelemek. “Çocuk gene dikkatli dikkatli beni tetkik ediyor.” –M. Ş. Esendal. 2) araştırmak. *Türkçe Sözlük*, (Şükrü Halûk Akalın [ve başk.]), 10. baskı, 2005, s. 1969. fevk ... fevkine... 2005, s. 693. şevk, ...şevklerimizin... 2005, s. 1862.

tetkik, a. (**tetki:ki**) Ar. **tedkik**. 1. İnceleme: “Galata lokantalarının yemekleri üzerine tetkikler yapmaya başlamış.” -A. Rasim. 2. Araştırma. “Bu, apayrı bir tetkik mevzusudur.” –N. F. Kısakürek. **tetkik etmek 1** incelemek. “Çocuk gene dikkatli dikkatli beni tetkik ediyor.” –M. Ş. Esendal. 2) araştırmak: “Darvin, nevelerin değişebilme kabiliyetlerinin sebeplerini tetkik etmeyi de ihmal etmiştir.” N. Hikmet. *Türkçe Sözlük*, (Şükrü Halûk Akalın [ve başk.]), 11. baskı, 2011, s. 2341. fevk ... fevkine... 2011, s. 815. şevk, ... şevke, ... şevki... 2011, s. 2219.

Örneklerde görüleceği gibi 1928 ve 1941 kılavuzlarında ünsüz esas alınmış, 1965 kılavuzunda önce ünsüz, üçüncü baskıda (1967) *şevki, -ki* sözcüğünde ünlü tercih edilerek ince sıradan ek alacağı belirtilmiştir. Türkçe Sözlük'ün 1945 ve 1955 baskılarında yine kalın sıradan ek alacağı gösterilmiş; 1955, 1983 ve 1998 baskılarında (*k'ler kalın okunur, k'lar kalın okunur, k kalın okunur*) açıklamaları yapılmıştır. 2011 baskısında “ince sıradan ek alır” anlamındaki (**tetki:ki**) açıklaması ve (...**tetkikler**...) şeklinde kullanılış verilmiştir.

yazının söyleyişi yansıttığı bilinen bir kuraldır. Bu bölümde önce Arapça, sonra da Farsça sözcüklerdeki art sıra hecenin ön sıraya geçtiği örnekler verilecektir.

hakīm > hekim; *halāl* > helal, -li (hela:li, *l* ince okunur); *handak* > hendek; *har-gele* Far. > *hergele*; *harīf* > herif; *hidmet* > hizmet, ≠ *hidmet*; *hişşa*¹³ > hisse; *huccet* > hüccet; *Hudā* Far. > Hüdā; *hulāşa* > hülasa (hüla:sa); *hūlyā*, *hulyā*¹⁴ Gr. > hūlya (hūlya:); *hurmet* > hürmet; *işlāh* > ıslah (ısla:hı), ≠ *islāh*¹⁵; *kaysar* > kayser ‘Roma imparatoru’; *şadā* > seda (seda:); *şadef* > sedef ‘pırlıtlı, beyaz sert madde’; *şadr* > sedir ‘divan’; *şafā* > sefa (sefa:); *şalā* > sela (sela:, *l* ince okunur); *şalāhiyyet* > salahiyyet (sala:hiyyet, *l* ince okunur), ≠ *selahiyyet*¹⁶; *uskuḫ* > üsküf¹⁷ ≠ *üsküf*¹⁸; ‘piskopos’; *zarāfet* > zarafet (zara:fet), ≠ *zerafet*¹⁹ gibi.

Arapça *hakeme* (*hukm*), Şu nesne şöyledir demek; kâdîlik eylemek (Âsım, 1272, C. 3, s. 430) eylem kökünden dallanan *hakīm*²⁰ > *hekim* verisinde Türkiye Türkçesinde uzun ünlü bulunmadığı için *hakīm* sözcüğünün önce uzun *i*’si kısalmış, sonra ön damak *k*’si nedeniyle ilk hece gerileyici benzeşmeye uğrayıp ön sıraya geçerek *hekim* biçimini almıştır. Böylece *ünlü kısalması* ve art ünlü, ön ünlüye çevrildiği için *ön sıraya geçme* (*incelme*) ses olayları meydana gelmiştir: *harīf* > *herif* gibi. Ayrıca *art damak h* ünsüzünün ön ünlüye uyararak *ön damak h* ünsüzüne dönüştüğünü belirtelim. *Kamus-ı Türki*’nin kaydına göre aslı *art* (*kahn*) *h* olduğu hâlde *ön* (*ince*) *h* ünsüzü ile yazılmaya başlanmıştır.

Arapça *halle* (*hall*), (*hulul*), (*halel*), Çözmek (Âsım, 1272, C. 3, s. 180) eylem kökünden üreyen *halāl* > *helal* (hela:li) sözcüğünde ise önce *uzun ünlü a* kısalmış, sonra sızıcı, ötümlü, dış eti ünsüzü olan *ön avurt l* ünlüsü nedeniyle ilk hece ön sıraya geçerek *helal* biçimini almıştır. Burada *ünlü kısalması* ve art ünlü, ön ünlüye çevrildiği için *ön sıraya geçme* (*incelme*) ses olayları meydana gelmiştir: *halecān* > *helecan*, *halezūn* > *helezon*, *halvā* > *helva* gibi.

Arapça *handaka* (*handakat*), *Handak* kırmak (Âsım, 1269, C. 2, s. 898) eylem köküyle ilgili olan ve *kende-i Fārisī mu‘arrebī*²¹ olan *handak*²² > *hendek* maddesinin ünlüleri art, başta ve sondaki ünsüzleri de art damaktan olduğu hâlde ön sıraya geçtiği görülüyor. Burada *geniz* dış ünsüzü *n*’nin inceltici etkisi ve *sızıcı*, art damak *h*’sinin dış ünsüzleri komşuluğunda ön damaktan boğumlanma eğilimi nedeniyle önce **hendak* biçiminde söylendiği, sonra dil uyumuna uyararak ilerleyici

¹³ حصة *hişşa* pl. حصص *hişaş* share, portion, allotment; share... (Wehr, 1961, s. 180). *hussa*, *hisse* (a. s.) Pay, nasîp, behre, ibret, nasihat. [part, portion, participation, profit]. (Ali Seydi, 1929, s. 455).

¹⁴ خوليا *khūliyā*, Common to the use of all. (Steingass, 1957, s. 488). T. خوليا *khulya*, s. See. خليا خوليا (Gr. μελαγχολία) Any baseless fancy (*Herhangi bir temelsiz fantezi*). (Redhouse, 1890, s. 874). *hulya* (t. s.) Kuruntu, hayalât. [*mélancolie, illusion, imagination*]. (Ali Seydi, 1929, s. 467).

¹⁵ “Arap Harflerinin İslâhı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri” (Tansel, 1953, C. XVII, S. 66). Alfabe konusunun ağırlık merkezini oluşturduğu bu toplantı süresince açık bulundurulmuş yayın sergisinde, hangi ülkelerde Türklerin, hangi alfabelerle, hangi konularda yayın yaptıkları gösteriliyor, bu arada İstanbul’dan getirilen «alfabeyi islâh» önerileri de sergileniyordu. (Tuğlacı, 1989, C. 2, s. 850).

¹⁶ (Çağbayır, 2017, s. 1443).

¹⁷ A. *asqaf*, tall, large-bone (man); — *usquf*, *usquff*, a bishop;... (Steingass, 1957, s. 58). *bishop* [ˈbɪʃəp], piskopos, kara baş, üsküf... (Redhouse, 1861, s. 82). *üsküf*, *eskaf*, A. i. papas, piskopos. (Özön, 1979, s. 882). *usquf* pl. *esâqifa*, *asâqif* bishop... (Wehr, 1961, s. 17).

¹⁸ *üsküf* ‘tepesi devrik ucu püsküllü başlık’ Eskiden gemicilerin kullandıkları başlığa da *usquf* denirdi... Yerel ağzılarda *üsküf* ‘kûlah, başlık’ olarak kullanılır. < İt. *scuffia* ‘headress’. Türkçede *scuffia*’nın başındaki *sc* ünsüz düğümü *ü-* ünlüsüyle çözülmüştür. Arapçaya ve Rumcaya da geçmiştir: > Ar. *usqufiya*, (*Suriye*) *sküfa*;... (Eren, 1999, s. 427).

¹⁹ *zarāfet*, *zerāfet* i. (Ar. *zarafet*) *İncelik*, *zariflik*... (Ayverdi-Topaloğlu, 2007, s. 1189).

²⁰ حکيم *hakīm* ş. sz. Ar. cm: hükemā. [«hikmet»ten şş.] ... Fenn-i tıbb müntesibi, tabîb, doktor. [Bunuñ «هكيم» *hekīm* » yazılması ‘abeşdir.]] (Şemseddin Sâmî, 1317, s. 556).

²¹ كنده *kende*, bende vezninde, Hişâr etrafında olan *handaka* dênür; ve *handak*, *kende* mu‘arrebidir; ve ol zîr-i zemîne de dênür ki ba‘zı tağ eteklerinde kayadan kesüp büyük âhur şeklinde yaparlar. İçinde ba‘zı tavar ve ba‘zen konağa yetişmeyen müsâfirler beytütet ederler. Türkce kesmelik derler. (Âsım, 1214, s. 671).

²² خنداك *handak* { sz. Ar. cem: خنداك *hanādık*. [Tr. zebān-zedi هندك *hendek*] Şehir ve kal‘anın ve-yâ tarla ve sâ‘ireniñ etrafına geçmege mâni‘ olmak üzere kazılan çukur: *Handak kırmak*, *çekmek*, *handakla ihāta etmek*. (Şemseddin Sâmî, 1317, s. 589).

benzeşmeyle *hendek* biçimine dönüşüp ön sıraya geçtiği gözleniyor. Burada art sıradan *ön sıraya geçme (incelme)* ve *ilerleyici benzeşme* ses olayları meydana gelmiştir.

Farsça *har-gele*²³ > *hergele* örneğinde baştaki *akıcı dış ünsüzü r*'nin etkisiyle ve *sızıcı*, art damak *h*'sinin ön damaktan boğumlanma eğilimi nedeniyle ilk hece art sıradan ön sıraya geçmiştir. Böylece art sıradan *ön sıraya geçme (incelme)* ses olayı gerçekleşmiştir.

Arapça *harefe (harf; tahrîf)*, Kesb ü kâr eylemek, bir nesneyi bir yaña çevirmek; tağyîr ve tebdîl, bir nesneyi bir tarafa mâ'il kılmak (Âsım, 1269, C. 2, s. 739) eylemiyle bağlantılı olan ve *bir adamın hem-kâr ve hem-şan'ati (iş ve sanat arkadaşı)* anlamındaki *harîf* > *herîf* verisinde aynı nedenle art sıra ünlüsü ön sıra ünlüsüne dönmüş ve ikinci hecedeki uzun ünlü kısalmıştır. Bu üç örnekten hareketle, başta *h*'nin ve sonda dış ünsüzlerinin bulunduğu art ünlülü hece yapısında (*h+art ünlü+dış ünsüzü*), art sıradan ön sıraya geçme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Benzerleri de bununla karşılaştırılabilir.

2. Farsça sözcükler çoğunlukla Türkçenin ses ve yazım kuralına uydurulur.

Hint-Avrupa dillerinden Farsça *ünlü* ağırlıklı bir dildir. Ancak Farsçada Arapça sözcükler çok olduğundan bu dil üzerinde Arapçanın etkisinden söz edilebilir. Farsçanın söylenişi ve yazımı, Türkçenin fonetiğine uymadığından birtakım ses değişimleri ortaya çıkmıştır.

benefşe Far. > menekşe (menek'se); *bergul* Far. > bulgur, *boru-zen* (< *boru* T. + *zen* Far.) > borazan; *çāder-şeb* (Far. *çāder* 'çadır bezi, örtü' + *şeb* 'gece' > çarşeb > çarşaf; *çār-çūbe*²⁴ (< *çār* Far. 'dört' + *çūb, çūbe* Far. 'çubuk, deynek') > çerçeve ≠ çerçive²⁵; *çār-sū*²⁶ (< *çār* Far. 'dört' + *sū* Far. 'yan, taraf') > çarşı; *gāvsāle* Far. (< *gāv* 'öküz, sığır' + *sāle* 'bir yıl, bir sene') > gosāle²⁷ > kösele; *kefçe* Far. > kepçe²⁸, *nerdubān*²⁹ Far. > merdiven; *pā-puş*³⁰ (< *pā* Far. ayak + *puş*³¹ Far. 'örtün, kapayan' < *puşiden* 'örtmek, kapamak'³²) >

²³ خَرگله *har-gele* { s. Far. [Tr. zebān-zedi: هرگله *hergele*] 1. Binmege ve yük taşımağa alışmamış at ve kısrak ve ester ve merkeb sürisi: *Çiftliğinde har-gelesi vardır*. 2. Bu hâlde bulunan ya'nî alışmamış hayvân, sürî hayvânı: *Har-geledir binmege gelmez*. 3. *mec.* Terbiyeden büsbütün mahrûm adam. 4. Bir iş görmez hademe galebeliği: *Evinde bir sürî har-gele vardır*. (Şemseddîn Sâmî, 1318, s. 578).

²⁴ چارچوبه *çarçūbe* *yā-ḥud* چارچوبه *çarçūbe* s. [Far. «چارچوبه»den olduğu zann olunur.] 1. Cām *yā-ḥud* ayna ve-*yā* tabla dēnilen oymalı tahta tağılmağa mahşûş toğrama kafesi: pencere, kapu, ayna, levha, resim çerçevesi, korniş. 2. Başmacı dest-gāhi. || Çerçive kâğıdı = Cām yerine çerçiveye tağılan yağlı kâğıd. (Şemseddîn Sâmî, 1317, s. 508).

²⁵ Kurunu vustada cemiyet telâkkileri: Bu devrin cemiyet tetkiklerinin çerçevesini mystique ve scholastique dünya görüşleri teşkil eder. (Ülken, 1932, s. 7).

²⁶ چارشی *çarşī* *yā-ḥud* çarsū s. [Far. çarsū (= dört taraf)dan olduğu maznündür.] İki tarafı dükkân ve üstü örtülü *yā-ḥud* açık aḫz ü i'tā mahalli, bāzār, sūḳ... (Şemseddîn Sâmî, 1317, s. 498).

²⁷ گوساله *gosāle* Far. Bir senelik țana, sığır. «gāvsāle»den muḥaffedir. Gōnden terbiye olunmuş kalın deri «kösele» ma'nāsında müsta'meldir. (Cūdî, 1332, s. 777). كوسله *kösele* s. [Far. țana demek olan «gāvsāle»den] Sığır ve beygir gibi büyük hayvân derisinden ma'mûl kalın saḫtiyân ki ayak-kablarının altını ve sâ'ir şey'leri ondan yaparlar... (Şemseddîn Sâmî, 1318, s. 1204).

²⁸ کف *kef* Far. ... ve köpük ki ağızda ve deryā yüzünde olur. (Âsım, 1302, s. 360). کپچه *kepçe* s. [Far. «kefçe»den] 1. Köpük almağa ve yemek karışdırmağa mahşûş bakır ve-*yā* tahtadan delikli ve-*yā* deliksiz büyük ve uzun şaplı kaşık... (Şemseddîn Sâmî, 1318, s. 1143).

²⁹ نردبان *nerdubān* s. Far. [Tr. zebān-zedi : merdūven] Yuğarıya ve huşuşen ebniyeniñ fevķānî katlarına çıkmak için kullanılan başamaklı yol, süllem, başkiç... (Şemseddîn Sâmî, 1318, s. 1456).

³⁰ Türkçe Sözlük, sözcüğün aslını *pāpuş* biçiminde göstermiş. (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 1873). پاپوش *pāpuş* Far. Ayak-kabı. Beyne'l-avām tahrîf ile (pabuç) dēnilir ve nisvāna mahşûş olup el-yevm isti'mālinden vāz geçilmiş olan ökçesiz, kenārsız ve üstü şarı meşinden ma'mûl bir nevc ayak-kabına itlāk olunur. Eski zamānda kadınlar şarı çedik pabuç giyerlerdi. (Şalāhi, 1313, C. 2, s. 270).

³¹ پوش *posh*, A covering, mantle, garment; a coat of mail; a cover, veil, lid; (in comp.) clothing, dressing, covering, as *pā-posh* (covering the feet), Shoes, slippers, &c.; ... (Steingass, 1957, s. 260).

³² پوشیدن *poshīdan*, To cover, conceal, clothe; to dress... (Steingass, 1957, s. 260).

pabuç, -cu; *tennūr*³³ Far. > tandır; *ten-şūy* (< *ten* Far. vücut, *şūy* Far. 'yıkayıcı, yıkayan'³⁴ < *şūsten* ~ *şūyiden* 'yıkamak'³⁵) > tenesir 'üzerinde ölü yıkanan ayaklı tahta'; *yād-dāšt* (Far. *yād* 'hatırlama' + Far. *dāšt* 'tutulan' = hatırdada tutulan şey. < *dāšten* 'sahip olmak, tutmak'³⁶) > *yādest* > *yādes*³⁷ > *lādes* (la:des, l ince okunur)...

Farsça *benefşe* > *menekşe* verisinde söz başında bulunan *b* > *m* değişikliği görülüyor: *benderek* Rum. > *mendirek* gibi. Bu değişme ön sesteki *b*'nin dış *geniz n*'si etkisiyle dudak *geniz m*'sine dönmesi olayıdır. Burada katı, patlayıcı, ötümlü, *çift dudak* ünsüzü *b*, bolünlü, patlayıcı, ötümlü, çift dudak, *geniz* ünsüzü *m*'ye döndüğü için çıkış yerine göre bu ses olayına *genizsileşme* adı verilir. Bolünlü ündeşlerin (*y, l, r, m, n*)³⁸ duyulurluğu katılardan daha fazla olduğu için *katı b* ünsüzü, bolünlü ündeş *m* ünsüzüne çevrildiğinden çıkış biçimine göre *bolünlüleşme* ses olayı ortaya çıkmıştır. Katılarla bolünlü ündeşlerin karşılaşması durumunda ses değişmesi, duyulurluğu az olan *katı* ünsüzlerden duyulurluğu fazla olan bolünlü ündeşlere doğru gerçekleşmektedir.

Farsça *berğul*³⁹ > *burgul* > *bulgur* örneğinde *berğul* Türkçenin söyleyişine uymamaktadır. Bu aykırılık sözcüğün dil ve dudak uyumuna uymamasından kaynaklanmaktadır. İlk olarak birinci hecedeki geniş, *düz, ön e* ünlüsü, çift dudak ünsüzü *b*'nin yuvarlaklaştırıcı etkisiyle ve gerileyici benzeşmeyle dar, *yuvarlak, art* ünlü *u*'ya çevrilmiş ve önce *ünsüz-ünlü*, sonra *ünlü-ünlü* etkileşimi sonunda *yuvarlaklaşma* ve *ön e* ünlüsü *art u* ünlüsüne döndüğü için *art sıraya geçme* (*kalinlaşma*) ses olayı meydana gelmiştir. İkinci olarak iç sesteki *titrek ünsüz r*'in son sesteki *avurt ünsüzü l* ile uzaktan yer değiştirdiği görülüyor. Söyleyişi kolaylaştırma yönünde yapılan bu değişmeye *göçüşme* adı verilmektedir. Bu ses olayı duyulurluğu (açıklığı) fazla olan sesin *öne*, duyulurluğu az olan sesin *arkaya* geçmesi biçiminde gerçekleşmektedir: *gırbāl* > *kalbur, partal* > *paltar* "yıpranmış, eski püskü" gibi.

Farsçadan geçen *boruzen*⁴⁰ > *borazan* maddesinde *boruzen* art ünlüyle başlayıp ön ünlüyle devam ettiği için dil uyumuna uymamaktadır. İlk iki hecedeki art ünlülere, ilerleyici benzeşmeyle, son hecedeki ön ünlü uyarak art sıraya geçmiş ve *borazan* şeklini almıştır. Burada *ünlü-ünlü* etkileşimi sonunda ön sıradan *art sıraya geçme* ses olayının gerçekleştiği görülmektedir.

³³ *تَنُّورٌ tennūr* Far. Etmek pişirmek için topraktan i-māl édilen furun. Türkçede taḥrîf ile (طاندير) tarzında zebân-zed olmuşdur. (Şalâhî, 1313, C. 3, s. 161).

³⁴ *تَن شَوِي ten-şūy* Far. Şüyende-i beden, beden yıkayıcı, beyne'l-avām taḥrîf ile (tenesir) tarzında meyyit gâsl édilen tahtaya rıtlâk olunur. (Şalâhî, 1313, C. 3, s. 156).

³⁵ *شُستَن shustan*, To wash. *شُوِيْدَان shūyīdan*, To wash. *شَوِي şūy* (imp. of *shusten*) wash thou; (in comp.) washing; a washer. (Steingass, 1957, s. 744, 768).

³⁶ *دَاشْتَن dāştan*, To have, to hold... (Steingass, 1957, s. 498).

³⁷ *يَادَس yādes* s. [Far. «yādāšt» veyā «yād-dāšt»dan gâlat.] Her kim aldadırsa diğerinden bir öndül almak üzere tutulan bahış ki tavuğuñ uçurcağ kemigini çeküp kırarak tutulur: *Yādes tutuşmak*; *Yādes kemigi* = Mezkūr uçurcağ kemigi. *hd.* Bu bahışde diğerini aldadırken kullanılır. (Şemseddin Sâmî, 1317, s. 1523).

³⁸ Oldukça geniş bir aralıktan, yahut aynı zamanda geniz yolundan çıkan ünlü sesdeşlere bolünlü sesdeşler (consonne sonante) diyoruz. (Banguoğlu, 1995, s. 47).

³⁹ *برغول berğul*, *مرغول* vezninde, Un helvâsı ki efruşe daḥî dërler; efruşe māddesinde beyân olundu. Bulgura ve bulğur ile pişürdükleri ta'âma daḥî dênür. (Âsım, 1214, s. 145). *برغول barghol*, A kind of sweetmeat — *burghol, barghol*, Wheat (buğday), barley (arpa), corn (tahıl; buğday, arpa, mısır gibi tahıl tanesi), (especially bruised [özellikle döğülmüş olanı]); also a dish made of grain (ve bir de tahıldan yapılmış yemek). (Steingass, 1957, s. 176). *بورغول* { s. [gal. *بورغور* bulğur] Kaynadılıp kurutulduktan sonra kırdırılan pirinc yerine pilāv pişirmege yarayan buğday: *Burğul pilāvı*. (Şemseddin Sâmî, 1317, s. 309).

⁴⁰ *بورى زَن borı-zen* { *yā* *بورو* *زن* *boru-zen*. [Tr. *بورى* *borı*. Far. *زَدَن* *zeden* = urmak, çalmaq. gl. ta'ebîr. Zebân-zedi: *بورازان* *borazan*] "Askere kumandanıñ ta'lîmât ve tenbîhâtını teblîğ, meşelâ yémek, uyku ve sâ'ire vakitlerini ilân için borı çalmaqla mükellef olan ve meydân-ı harbde kumandanıñ yanından ayrılmayan çavuş ve-yâ nefer. (Şemseddin Sâmî, 1317, s. 311).

Farsçadan alıntı *çāder-şeb*⁴¹ > *çārşeb* > **çarşeb* > *çarşaf* birleşik sözcüğünde *çāder-şeb* > *çārşeb* değişiminde önce *akıcı r* ünsüzü etkisiyle vurgulanmayan orta hecedeki *de* düşmüş ve böylece *çārşeb* biçimi ortaya çıkmıştır. Burada *vurgusuz orta hece düşmesi* ses olayı vardır: *çehār-şenbe* > *çarşanba* > *çarşamba* gibi. *çārşeb* > **çarşeb* verisinde ise Türkçede uzun ünlü bulunmadığından uzun ünlüsü kısalarak önce *çarşeb*, sonra Türkçede sözcük sonunda *patlayıcı, ötümlü*, çift dudak ünsüzü *b* telaffuz edilmediğinden, aynı boğumlanma noktasından duyulurluğu fazla olan *sızıcı, ötümsüz*, diş-dudak ünsüzü *f*'ye dönmüştür. Burada *sızıcılaşma* ve *ötümsüzleşme* ses olayları vardır. Daha sonra *çarşeb* > *çarşaf* değişiminde dil uyumuna uyarak ilerleyici benzeşmeyle *çarşaf* biçimini almıştır. *Art sıraya geçme (kalınlaşma)* ses olayı gerçekleşmiştir.

3. Bazı Arapça alıntılarının yazımı Türkçenin ses ve yazım kuralına uymaz.

Sami dillerinden Arapça *ünsüze* dayanan bir dildir.⁴² Farsçada olduğu gibi Türkçede de Arapça sözcükler çok olduğu için Arapçanın etkisinden söz edilebilir. Bu dilin işleyişinde ünsüzler asıldır ve kısa ünlüler kalıba göre belirlenir. Arapçanın söylenişi ve yazımı Türkçenin ses düzenine uymadığından yine birtakım ses değişimleri ortaya çıkmıştır.

debbāğ > tabak 'sepici'; *gā'ib* > kayıp, galebe > kalaba; *gavgā* > kavga; *gilāf*⁴³ > kılıf; *gīrbāl*⁴⁴ > kalbur; *ħaffāf*⁴⁵ > kavaf (kava:fi); *hammāl* > hamal; *hammām* > hamam; *kaşşāb* > kasap; *kelbetān*⁴⁶ > kerpeten; *serrāc* > saraç; *za'ferān*⁴⁷ > safran gibi.

Arapça *debeğa* (*debg̃, dibāğ, dibāğat*), Deriyi sepilemek (Âsım, 1269, C. 2, s. 705) eylem köküne dayanan *debbāğ*⁴⁸ > *debağ*⁴⁹ > *dabağ*⁵⁰ > **dabak* > *tabak* örneğinde önce *debbāğ* > *debağ* olmuştur. Bu değişimde ilk olarak çift ünsüzün ikincisi düşmüş ve uzun ünlü *a* kısalmıştır; sonra *patlayıcı* ünsüz *ğ*, *sızıcı* ünsüz *ğ*'ye dönmüştür. Böylece *ünsüz düşmesi, ünlü kısılması* ve *sızıcılaşma* ses olayları meydana gelmiştir. İkinci olarak *debağ* > *dabağ* > *dabak* değişiminde ilk hece ünlüsü *ön ünlü e*, gerileyici benzeşmeyle *art ünlü a*'ya dönmüş, sondaki *ötümlü ğ* ünsüzü *ötümsüz k* ünsüzüne dönmüştür ve *dabak* biçimini almıştır. Sırasıyla *art sıraya geçme (kalınlaşma)* ve *ötümsüzleşme* ses olayları gerçekleşmiştir. *dabak* > *tabak* değişiminde ise sözcük başında bulunan *ötümlü d* ünsüzü, *ötümsüz t* ünsüzüne çevrilerek *tabak* olmuştur. Burada *ötümsüzleşme* ses olayı gerçekleşmiştir.

⁴¹ چارشاف { yā-ħud چارشاف s. [Far. «چادرشعب»den aldığı maznündür.] 1. Yatağa serilen ve yorğana kaplanan bezden örtü: *Yatağ çārşafi, yorğan çārşafi*. 2. Kadınlara tesettür ettikleri cār: *İpek çārşaf*. (Ş. Sāmī, *Ķāmūs-ı Türkī*, 1317, s. 497). (چارشب چارشعب) = çarşaf, aşlı (چادرشعب چادرشعب)dir ki gece örtüsü demektir. (Salāhī, 1313, C. 3, s. 230).

⁴² Türkçe kelimeler, bünye i'tibarıyla şavā'ite taħammül étdiklerinden (*sā'itlere/ünlülere dayandıklarından*) ve °Arapça ve °Acemcede Türkçe kelimeler bulunmadığından (az bulunur) şavā'ite uşülüne tâbi° olabilir. °Arapça kelimeler, bünye i'tibarıyla şavā'ite taħammül étmediklerinden ta°bir-i aħer ile şavā'ite kabül étmek şöyle tursun, ba°zı aħvâlde, onları bünyelerinden bile tārđ étdiklerinden Türkler ile °Araplar arasındaki temāsı muħāfaza ve °Araplara Türkçenin taħşilini teshil étmek için °Arapça imlāyı °alā hālihi biraħmalı. (Galanti, 1925, s. 49).

⁴³ غلاف gilāf Ar. Tahriifle «kılıf» dēnilen şey, kın. (gilāf-ı seyf, gilāf-ı muraşşaa°). (Salāhī, 1322, C. 4, s. 171).

⁴⁴ غربال gīrbāl Ar. Tahriifle (kalbur) dēnilen ālet... (Salāhī, 1322, C. 4, s. 170).

⁴⁵ خفاف ħaffāf sz. Ar. [Tr. zebān-zedi: kavāf] Ayak-kağı envā'ı şatan adam. [El-yevm eski tarzda ve kaba ayak-kağıları ve yā-ħud terlik ve emsāli gibi şeylerin hāzırlarını şatanlara taħşiş olunmağla kunduracıdan fark olunur.]... (Şemsedīn Sāmī, 1317, s. 584).

⁴⁶ كلبتان kelbetān s. Ar. ve كلبتین kelbeteyn s. Ar. [Aşlı °Arabīde ss. t[esniye]. olup iki dişi köpek demektir. Tr. zebān-zedi kerpeten]. Çivi ve sā'ire tutup çekmege ve çıkarmağa maħşūş ve maħşāş gibi merbūt iki pārcadan mürekkeb demir ālet, kışaç. (Şemsedīn Sāmī, 1318, s. 1175).

⁴⁷ زعفران za'ferān Ar. Lisānımızda tahriif ile (safran) dēnilen ve telvīn için zerde aşına katılan ma°rūf sarı nebāt. Envā'ı vardır... (Salāhī, 1313, s. 3, 473).

⁴⁸ دباغ debbāğ { sz. Ar. [«دباغة»dan smb. Tr. zebān-zedi; طباق tabak] Derileri sepileyüp (*tabaklayıp, hamlıgını giderip*) meşīn ve saħtiyān ve gavsāle ve sā'ire yapan şan°atger: *Debbāğ ustası, çırağı, amelesi*. (Şemsedīn Sāmī, 1317, s. 602).

⁴⁹ debağ esnafının kullandığı aygıtlar. (Koşay, 1935, s. 259).

⁵⁰ curry ['kar-i] (v.a. fre. lat.) dabağ etmek; (zool) kaşağı etmek... (Gülbahar, 1940, C. 1, s. 516).

Arapça *gābe* (*ğayb*, *ğaybet*, *ğiyāb*), Belürsüz, *gā'ib* ve *nā-bedīd* olmak (Âsım, 1268, C. 1, s. 222) eyleminden türeyen *gā'ib* > **gāyib* > **gayıyp* > *kayıp* verisinde önce *gā'ib* > *gāyib* ses değişimi olmuştur. İlk olarak Türkçede hemze bulunmadığından hemze düşmüş ve ünlü çatışmasını önlemek için iki ünlü arasına *koruyucu ünsüz y* getirilmiştir. İkinci olarak *gāyib* > *gayıyp* değişiminde *uzun ünlü a* kısalmış ve ilerleyici benzeşmeyle *ön i* ünlüsü, *art ı* ünlüsüne dönmüş ve sonda bulunan *ötümlü b* ünsüzü, *ötümsüz p* ünsüzüne çevrilmiştir. Üçüncü olarak *gayıyp* > *kayıp* değişiminde söz başında bulunan *ötümlü g* ünsüzü, *ötümsüz k* ünsüzüne dönerek *kayıp* biçimini almıştır. Burada sırasıyla *ünsüz türemesi*, *art sıraya geçme (kalınlaşma)* ve *ötümsüzleşme* ses olayları meydana gelmiştir.

Arapça *galebe* (*ğalb*, *ğaleb*, *ğalebet*), Bir kimse üzerine yegin olmak (Âsım, 1268, C. 1, s. 221) eyleminden gelen *galebe* > **galaba* > *kalaba* sözcüğünde ilk hecedeki art ünlü *a*, ikinci ve üçüncü hecelerdeki ön ünlü *e*'leri etkilemiş ilerleyici benzeşmeyle *galaba* olmuş; daha sonra sözcük başındaki *ötümlü*, art damak ünsüzü *g*, *ötümsüz* art damak ünsüzü *k*'ya dönerek *kalaba* biçimini almıştır. Bu ses değişmelerine sırasıyla ön sıradan *art sıraya geçme* ve *ötümsüzleşme* adı verilmektedir.

4. Arap dilinin *ayınlı ve hemzeli ünsüzleri*, yazımda aykırılıklar göstermektedir.

cāmi^c > cami (ca:mî) -i [camii], -si [camisi]; *fī'āt* > fiyat; *ibtidā'* > iptida (iptida:); *işrār* > ısrar (ısrar:rı) ≠ ısrar⁵¹; *ma'a'l-eseḫ* > maalesef (ma:lesef); *ma'aş* > maaş, *me'mūr* > memur (me:mur); *menba^c* > mamba (mamba:), *mevzū^c* > mevzu (mevzu:yu); *rukū^c* > rükû (rükû:); *te'sīs* > tesis (te:sis); *ta'yīn* > tayin (ta:yin); *unvān* > unvan⁵² (unva:nı); *vukū^c* > vuku (vuku:) gibi.

Arapça *ceme^c* (*cem^c*), Tağınık nesneyi biriktirmek (Âsım, 1269, C. 2, s. 559) eyleminden çıkan ve *cem^c eden*, *toplayan*, *bir araya getiren* (Hüseyin Kâzım Kadri, 1928, C. 2, s. 321) anlamına gelen *cāmi^c* sözcüğünün sonundaki *ayın*, bir gırtlak ünsüzüdür. Bu sözcükte ilk hecedeki uzun ünlü *ism-i fā'il* olması nedeniyle söyleyişte korunmakta ve ikinci hecedeki kısa ünlü de değişmeden kalmaktadır. Kısa bir ünlüden sonra gelen *ayın*, telaffuz edilmediğinden düşmektedir. Burada *ünsüz düşmesi* ses olayı görülüyor. Sözcüğün ek alması durumunda şu iki yoldan biri tercih edilmektedir: İyelik ekini Arapça telaffuza göre *camii* biçiminde, Türkçe telaffuza göre *camisi* biçiminde almaktadır. Yönelme ve tamlayan durumları ise *camie* ≠ *camie*, *camiin* ≠ *caminin* biçimindedir. Türkçe söyleyişe uygun olan ikincisidir.

Arapça *fī* “-da, -de (> değer, bedel)” kalma durumu eki ve dişil çoğul *āt* “-lar, -ler” ekinin birleşmesinden oluşan *fī'āt⁵³* > *fiyat* verisinde Türkçe söyleyişte *ayın* gibi hemze de çıkarılmadığından düşürülmekte, geride iki ünlü kaldığından ünlü çatışmasını önlemek için araya

⁵¹ Bu kipin dilek cümleleri geçmişe dönük olmakla beraber öncekinden daha az ısrarlı, veya daha gerçekten uzak anlatımdadır (*Biraz dınlenseniz, X Biraz dınlenseydiniz.*) (Banguoğlu, 1995, s. 468).

⁵² İlk yazım kılavuzu da dahil olmak üzere geçmiş yazım kılavuzları bu sözcüğü *unvan* biçiminde yazmış olsa da yaygın söyleyiş *ünvan* tarafındadır. İlk biçimiyle art (kalın) sıradan yazılmasını düşünenlere göre sözcük, bu hâliyle uyuma uymakta ve baştaki *ayın* nedeniyle kalın kabul edilmektedir. Ancak *ayın*ın Latin harfleriyle yazımında düşmesi ve *na^cna^c* > *nane* (na:ne) sözcüğünde olduğu gibi *n*'nin inceltici etkisiyle yaygın olarak bu sözcüğün *ünvan* biçiminde ilk hecesinin önden (ince) telaffuz edildiği işitilmektedir. Yabancı sözcüklerin Türkçenin bir kuralı olan ünlü uyumuna uyması beklenemez. *ayın* ünsüzünün her zaman kalın telaffuz edilmeyip kimi örneklerde ince telaffuz edildiği görülmektedir: *ammī* > emmi (*amm* Ar. amca, -ī, birinci kişi adı); *işyān* > isyan; *umr* > ömr, ömür; *umar* > Ömer; *umrān* > ünran; *urf* > örf; *uryān* > üryan; *uṣr* > öşr, öşür; *uzr* > özr, özür; *taḫā'ud* > tekaüt. Ayrıca şu kaynaklarda sözcük, *ünvan* biçiminde geçmektedir. *ünvān...* (Devellioğlu, 1999, s. 1129). *Ünvan gurubu: Ünvan gurubu bir şahıs ismiyle bir ünvan veya akrabalık isminden meydana gelen kelime gurubudur. Şahıs ismi önce, ünvan veya akrabalık ismi sonra gelir.* (Ergin, 1958, s. 348).

⁵³ *fī* { [Ar. müvelled] Aşlı yukarıdaki edâtdır. Muharrerât-ı resmîyye ve huşuşıyyeye işâret olunan târiḫ ile ber-â-ber kullanılır. § Lisânımızda her naşıl *bahā*, *bedel* ma'nāsına isti'mâli şāyi^c olmuş ve cem'î olmak üzere (فِيئَاتٌ *fī'āt*) lafzı uydurulmuştur. Kesr ile isti'mâline nazaran māl, ḫarac ve ḡanîmet ma'nāsına olan (فِيّ *fey^c*) kelimesinden me'hūz olması müsteb'addır [*ba'îd* 'add edilmiştir, uzak görülmüştür]. Bunuñla ber-â-ber lisânımızda bunların isti'mâline lüzüm ve ihtiyâc vardır: (ع فِيّ مَقْطُوعِ) *fī^c-i maḫṭū^c*), (ع فِيئَاتِ مَوْضُوعِ) *fī'āt-ı mevzū^c*). (Salâhî, 1313, s. 4, 199).

koruyucu ünsüz *y* girmektedir. Bununla birlikte Türkiye Türkçesinde uzun ünlü bulunmadığından *ī* ve *ā* uzun ünlüleri kısalalarak *fiyat* biçimini almaktadır. Burada *ünsüz türemesi* ve *ünlü kısalması* ses olayları gerçekleşmiştir.

Arapça *bede'e* (*bed'*), Bir işe başlamak; bir nesneyi *sā'ir* nesnelere muqaddem işlemek (Âsım, 1268, C. 1, s. 5) eyleminden doğan *ibtidā'* > *iptida* maddesindeki son hecedeki hemze, telaffuz edilmediğinden düşmekte ve uzun ünlü korunmaktadır. Sonra *ibtidā'* > *iptida* verisinde patlayıcı, *ötümlü*, çift dudak ünsüzü *b*, aynı boğumlanma bölgesindeki patlayıcı, *ötümsüz*, çift dudak ünsüzü *p*'ye dönmüştür. İlk hecedeki *ötümlü b* ünsüzünü, ikinci hecedeki *ötümsüz t*, geriye doğru etkileyerek *p*'ye çevirmiştir. Bu ses değişmesine *ötümsüzleşme* diyoruz. Burada ünsüz-ünsüz benzeşmesi görülmektedir.

II. Arapça sözcüklerde ön ünlülerle, art *k*, *g* ünsüzlerinin söyleniş ve yazılışları:

Arapça ve Farsça kelimelerde kalın sesli harflerden sonra gelen (*k*), (*g*) ve (*l*) sessiz harflerinin ince okunmaları ve ince bir sesli harften önce veya sonra gelen (*k*) ve (*g*) lerin kalın okunmaları halleri yazıda gösterilmiyerek şiveye bırakılmıştır. (*İmlâ Kılavuzu*, 1941, s. XXXV).

Dilimizdeki Arapça öğeler ayrı bir yazıda değerlendirileceğinden ve alıntıda geçen *kalın sesli harflerden sonra gelen* (*k*), (*g*) ve (*l*) *sessiz harflerinin ince okunmaları*⁵⁴ dışarıda bırakılarak burada yalnızca Arapçanın “ön (ince) ünlülerle, art (kalın) *k*, *g* ünsüzlerinin söylenişleri ve yazılışları” üzerinde durulacaktır.

Dilin önünden boğumlanan ünlülerle özellikle art damak *k*, *g* ünsüzlerinin söylenişleri, — özgün yazılışları bilinmediği, Latin harfleriyle yazılışlarında bu ünsüzlerin arttan boğumlandığını gösteren herhangi bir işaret bulunmadığı için— bugün de yazımda sorun olmaya devam etmektedir. Arapça sözcüklerde ünsüz asıl olduğu için bazı örneklerde ünsüzün ünlüyü şekillendirdiğini görülmektedir. Türkçe kurala göre ise ünsüz, ünlüye tabidir ve ünsüzün art ünsüz ya da ön ünsüz olması ünlüye göre belirlenir. Bu yüzden Arapçadan Türkçeye geçen sözcüklerdeki art ünsüzlerin birçok örnekte önden boğumlandığı görülmektedir.

1. Ön ünlüden önce ve sonra gelen art damak *k*'sinin yazılışı:

Arapça sözcüklerde *art damak k* ünsüzlerinin önünde ve arkasında bulunan uzun ve kısa *i*'ler, çoğunlukla *ünlüye* uyarak *i* biçimini, kimi kez de *ünsüze* uyarak *ı* biçimini almaktadır. Yazım kılavuzlarının bu etkilerden önce yazı diline uyarak *ünsüz etkisini* dikkate aldığı; sonraki dönemlerde ise —alfabe değişikliği sonucunda *ön damak* ve *art damak k*'lerinin ünlüye göre belirlenmesi ilkesine uyarak yalnızca bir *k* kabul edilmesi, konuşma dilinin daha çok ünlüye göre şekillenmesi gibi nedenlerle— *ünlü etkisini* dikkate aldığı görülmektedir.

daḳīk > *dakik* [*i* ünlüsü]; *daḳīka* > *dakika* (daki:ka), [*i* ünlüsü, *ḳ* ünsüzü]; *ḥaḳīkat* > hakikat, -ti (haki:kat)⁵⁵ [*i* ünlüsü; *ḳ* ünsüzü]; *ḥaḳīkī* > hakiki (haki:ki) [*i* ünlüsü] ≠

⁵⁴ İnce *k* [ادراك *idrāk* > idrak, *ki*, املاك *emlāk* > emlak, -ki سُلُوك *sulūk* > süluk, -kü]; ince *g* [بانك *bāng* Far. > bang, “yüksek ses”]; ince *l* [خيال *hayāl* > hayal, -li, مثال *mişāl* > misal, -li] vb.

⁵⁵ *i* harfiyle *k*'nin kalın okunması: Ba'zen «istiklāl, inḳilāb, kıymet» gibi kelimelerde olduğu vechile *k* harfi *i* şadālî harfiyle birlikte *ḳ* şadāsî verir. Ke-zālik «daḳīka, ḥaḳīkat» gibi kelimelerde de böyle bir ḥādiḡeniñ vücūdi eski yazı şeklinden dolayı farz edilmektedir... Eger ince *i* taşavvutı vāzih ve ḡālib ise *k* incelmis̄ demektir. Meşelā *daḳīka* ve *ḥaḳīkat* kelimelerini — eski yazımñ «ḳaf» ḥāḡirasını muḥāfaẓa etmeyerek— telaffuz edersek *ki* hecālarımñ vāzihān «ki» gibi okundığını görürüz. O ḥālede bu kelimelerdeki «Arabī «ḳaf»lar yā tamamen «kef»leşmiş ve-yā-ḥud «kef»leşme yolunu tutmuş demektir. Binā'en «aleyh bunlarda *k*'nin kalınca taşavvutunu iṣārete ḥācet yokdur. Bi'l-«akis *k*'nin kalın taşavvutı vāzih ve ḡālib ise o ḥālede *i* şadālîs̄ı kalınlaşarak *ı*'ya taḳarrub etmiş demektir. Bu taḳdīrde de kelimeyi *ı* ile yazarız. *kıymet*, *inḳilāb*, *istiklāl* kelimelerinde olduğu gibi. Buralardaki *ı* sesleri pek o ḳadar ḳaḡ'ī şüretde ḳalın degil ise de pek vāzih şüretde *i* de degildir. (Dilmen, 1929, s. 61).

hakikî⁵⁶ [*k* ünlüsü]; *raḳīḳ* > rakik (rakikleri) “ince, narın” [*i* ünlüsü], *tedḳīḳ* > tetkik (tetki:ki) [*i* ünlüsü] ≠ *tedkika*⁵⁷ [*i* ünlüsü, *k* ünlüsü]...

Arapça *daḳḳa* (*daḳḳ*; *diḳḳat*), Bir nesneyi kırıp ufatmak; bir nesne ince ve bārīk olmak (Âsım, 1269, C. 2, s. 902) eylem köküne dayanan *daḳīḳa* > *dakika* verisinde iki *art k*'nin arasında bir *ön i* ünlüsü bulunmaktadır. Böylece *k*'ler *art damaktan*, *i* ise *dil önünden* boğumlanmaktadır. Türkçe, ünsüzün ünlüye göre şekillendiği bir dil olduğundan *ön i* ünlüsünün *art damak k* ünsüzünü etkilemesiyle *art damaktan* boğumlanan birinci *k*'nin boğumlanma noktasının ön damağa doğru sürüldüğü görülmektedir. Bu yüzden *-ki-* hecesi ünlüye uyarak Türkçede dilin önünden boğumlanmaktadır. Böylece boğumlanma benzeşmesiyle *art damak k*'si, ön damak *k*'sine döndüğünden *ön damaksılaştırma* ses olayı gerçekleşmiştir. İkinci *k* ünsüzü ise *art damak ünsüzü* olduğundan yanındaki ünlü *art damaktan* boğumlanmaktadır. Burada *art damaksılaştırma* ses olayı olmuştur. Bu sözcüğün sıfat şekli olan *daḳīḳ* > *dakik* örneğinde ise *art k*'ler, *ön i* ünlüsü nedeniyle *ön damak k*'sine dönmüşlerdir. Yine *ön damaksılaştırma* ses olayı bulunmaktadır.

Arapça *ḥaḳḳa* (*ḥaḳḳ*), Ḥaşma ḥaḳḳ üzere gâlib olmak; bir nesneyi vâcib ve sâbit kılmak; bir işe vücūd vērüp fi'ile getürmek; bir nesnenin ḥaḳīḳatine muḳtali^o olup yaḳīnen idrâk eylemek; bir işi işlemek bir adama revâ ve sezâ olmak (Âsım, 1269, C. 2, s. 883) eylem kökünden gelen *ḥaḳīḳat* > *hakikat* sözcüğünde de yukarıda açıklanan (*daḳīḳa* > *dakika*) aynı ses olayları gerçekleşmiştir. Söz konusu *ḥaḳīḳat* adının sıfat şekli olan *ḥaḳīḳī* > *hakiki* örneğinde de *daḳīḳ*'te olduğu gibi *art damak k*'leri, *i* ünlüsü etkisiyle ön damak *k*'sine çevrilmişlerdir. Bazı kitaplarda seyrek de olsa *hakikî* yazımına rastlanmaktadır. Eski yazıma uyarak *k*'nin *art damaktan* boğumlanmasını temel alan bu şeklin belki yazıda bir karşılığı olduğu düşünülebilir; ancak söyleyişte bir karşılığı yoktur. Türkçede söyleyiş belirleyici olduğundan yazı, söyleyişi izler. Bu yüzden sözcüğün doğru biçimi *hakiki* olacaktır.

2. Ön ünlüden önce gelen *art damak k*'sinin yazılışı:

‘āḳībet > akıbet (a:kıbet) [*k* ünlüsü baskındır], *inḳilāb* > inkılap, -bı (inkıla:bı, *l* ince okunur) [*k* ünlüsü], *inḳirāz* > inkıraz (inkıra:zı) [*k* ünlüsü]; *inḳitā‘* > inkıta (inkita:) [*k* ünlüsü]; *inḳiyād* > inkıyat, -dı (inkıya:dı) [*k* ünlüsü]; *ḳillet* > kılet [*k* ünlüsü]; *ḳiyāmet* > kıyamet (kıya:met) [*k* ünlüsü], *ḳīmet* > kıymet [*k* ünlüsü], *mevḳī‘* > mevki (mevki:si)⁵⁸ ‘vuku yeri, yer’ [*i* ünlüsü baskındır], *muḥtaḳīll* > müstakil [*i* ünlüsü (ince *l* ünlüsü)], *mute‘āḳīb* > müteakip (mütea:kip) ≠ müteakıp⁵⁹; *tenḳīd* > tenkit, -di, [*i* ünlüsü] ≠ tenḳīd⁶⁰; *tevḳīf* > tevkif (tevki:fi) [*i* ünlüsü]...

Arapça *‘aḳabe* (*‘aḳb*), Ökçeye urmak; bir kimseye ḥalef olmak; bir kimsenin arḳasına düşüp keyfiyyet-i ḥāletî tafakkud eylemek⁶¹ (Âsım, 1268, C. 1, s. 209) eylem köküne dayanan *‘āḳībet* > *akıbet* (a:kıbet) verisinde ünsüz düşmesi ve *i* > *ı* değişimi görülüyor. Önce Türkçe ses sisteminde bulunmadığından telaffuz edilmeyen baştaki ayın ünsüzünün düştüğü, sonra *‘ā-ḳi-bet* sözcüğünün açık ikinci hecesinde bulunan *art damak ünsüzü k* nedeniyle önündeki *ön i* ünlüsünün *art* sıraya

⁵⁶ Reşit Galip Bey birçok noktalardan gençlik önünde daima bir örnek adam olarak kalacaktır; O, Şefinin irşatlarından hakikî bir surette istifade etmesini bilir ve bu yoldan nokta kadar inhiraf etmezdi. O, yüksek seciyeli, mert ve temiz bir insandı. (Orkun, 1934, S. 14, C. 3, s. 91).

⁵⁷ Artık, yalnız insanın tabiat içindeki mevkiini değil, determinizim ve ihtimaliyet meselelerini de bu yolda en salim ve müşterek usullerle tetkika imkan vardır: çünkü biz mantığımızın şemalarını tabiata tahmil etmiyoruz, fakat tabiatın tetkikinden bütün mantığımızın bünyesini çıkarıyoruz. (Ülken, 1936, s. VII).

⁵⁸ موقع mevki (i). *İmlâ Lûgati*, 1928, s. 314.

⁵⁹ متعاقب müteakıp. *İmlâ Lûgati*, 1928, s. 285.

⁶⁰ Bu nevi'den eserler daha ziyade tedkikî ve tenkidî mahiyettedir. Bu zeminde edebiyat tarihi yazarlarla münakkidler hemen hemen yanyana, fakat her biri kendine mahsus mişvarı ta'ḳib ederek yürürler. (Uşaklıgil, 1938, s. C. II, 45).

⁶¹ Nasıl olduğunu araştırmak.

geçerek *ı*'ya çevrildiği anlaşılıyor. Ünsüz-ünlü etkileşimi sonucunda ön sıra ünlüsü, art sıra ünlüsüne çevrildiği için *art sıraya geçme (kalınlaşma)* ses olayı gerçekleşmiştir.

Arapça *ķalebe (ķalb)*, Bir nesneyi geriye döndürmek ve çevirmek; bir nesneyi tersine çevirmek (°Āsım, 1268, C. 1, s. 237) kökünden türeyen *inkilāb > inkılap* sözcüğünün ilk hecesinde *ön i* ünlüsü, ikinci hecesinde ise *art k* ünsüzü ve *ön i* ünlüsü bulunmakta, üstelik *art ā* ünlüsünün yanında *ön avurt l* ünsüzü yer almaktadır. Bu sözcükte ünlülerlerin *önden*, ünsüzün *arttan*, *l*'nin *önden* telaffuz edilmesi Türkçe için sorun oluşturmaktadır. İlk iki hecede ön ünlü bulunduğundan — Türkçe söyleyişte ünsüz, ünlüye uyduğundan— *art damak k* ünsüzünün *ön damaktan* telaffuz edildiğine tanık olunmaktadır. Bu nedenle ya *inkılap* ya da daha çok *inkılap* şeklinde telaffuz edildiği söylenebilir.⁶² Ünlüyle başlayan ek aldığımda *p*'nin *yumuşayarak (ötümlüleşerek)* *b* olduğu da belirtilmelidir.

Arapça *ķāme (ķavm, ķavme-t, ķāme-t, ķiyām)*, Ayağ üzere kalkıp turmak (°Āsım, 1272, C. 3, s. 544) eylem kökünden gelen *ķiyāmet > kıyamet* verisinin ilk hecesinde *art damak k* ünsüzünün yanında *ön i* ünlüsü yer almaktadır. Baştaki *art damak k* ünsüzü, yanındaki *ön i* ünlüsüne etki edip *art ı* ünlüsüne çeviriyor. Bu değişimde ünsüz-ünlü etkileşimi görülmektedir. Burada ön sıradan *art sıraya geçme (kalınlaşma)* ses olayı vardır. Aynı kökten gelen *ķīmet*⁶³ sözcüğü Türkçe söyleyişe uymadığından *ķiyāmet > kıyamet* örneğinde olduğu gibi ilk hece ön sıradan *art sıraya geçerek kıyamet* şeklini almıştır. *art sıraya geçme (kalınlaşma)* ve *ünsüz türemesi* ses olayları gerçekleşmiştir.

Arapça *vaka°a (vuķū°)*, Yukarıdan aşağı düşmek (°Āsım, 1305, C. 3, s. 455) eyleminden çıkan *mevķi° > mevki* sözcüğünün son hecesindeki ayın, Türkçede telaffuz edilmediği için düşmekte ve önündeki *kısa i* ünlüsü, sözcük tek başına kullanıldığında *mevki* biçiminde kısa kalmakta, ek alması durumunda *mevki:si* örneğinde olduğu gibi *uzun i* olarak telaffuz edilmektedir.⁶⁴ Bu örnekte *i* ünlüsü, *art damak k* ünsüzünü etkileyerek *ön damak k* ünsüzüne çevirmiştir. *Ünlü-ünsüz* etkileşiminden kaynaklanan bu boğumlanma benzeşmesine *ön damaksılaşma* denmektedir.

3. Ön ünlüden sonra gelen art damak *k*'sinin yazılışı:

fā°ik > faik (fa:iki)⁶⁵ [*i* ünlüsü baskındır] ≠ *fā°ika > faika* (fa:ika) [*k* ünsüzü]; *fevķ > fevk* (fevki)⁶⁶ [*e* ünlüsü]; *ikāmet > ikamet* (ika:met) [*k* ünsüzü, *a* ünlüsü]; *ikbāl > ikbal* (ikba:li) [*i* ünlüsü]; *iklīm > iklim* [*i* ünlüsü]; *iknā° > ikna* (ikna:) [*i* ünlüsü]; *ikrār > ikrar* (ikra:rı) [*i* ünlüsü]; *iktidār > iktidar* (iktida:rı) [*i* ünlüsü]; *iktisād > iktisat* (iktisa:dı) [*i* ünlüsü]; *iktizā > iktiza* (iktiza:) [*i* ünlüsü]; *istiklāl > istiklal* (istikla:li) [*i* ünlüsü]; *lāyik > layık, -ği* (la:yık, *l* ince okunur) [*a* ünlüsü, *k* ünsüzü]; *maşriķ > maşrik* [*a* ünlüsü, *k* ünsüzü];

⁶² *Kamus-ı Türki*'de bulunmayan *inkilāb* sözcüğü öteki Osmanlıca sözlüklerde yer almaktadır. Arapçada *ķelb* sözcüğü *infī°al* kalıbından çekilmez. Arapça ve Osmanlıca sözlüklerde *inkilāb* şeklinde bir sözcük bulunmamaktadır. Ayrıca *inkılap* sözcüğünün Türkçesi *devir-* (< ET. *tevir-*) köküne *-im* eylemden ad yapma eki getirilerek yapılmış *devrim* sözcüğüdür. Türkçede eskiden bu yana kullanılan bu sözcük, daha sonra *dönme, çevrilme, değişme* anlamlarından hareketle siyasi bir anlam kazanarak anlam genişlemesine uğramıştır. (دوريم devrim { s. Çevrilme, katlanma, bükülme, inhinā. (Şemseddin Sāmī, 1317, s. 625). دوريم devrim. (İmlā Lūgati, 1928, s. 131). İnkılāp, 1. Aktarı [?] (T.D.); 2. Değişiklik (K.T.); 3. Devrim [?] (Bab); 4. Dönenme (Kur. B); 5. Dönüm [«Yaz dönümü, güz dönümü»] (K.T.; Der: İstanbul); 6. Dönen (Kam.) [Bak: Tahavvül, takallüp]... (Osmanlıcadan Türkçeye Söz Karşılıkları Tarama Dergisi I, 1934. C. 1, s. 375).

⁶³ قيمة qīma pl. قيم qiyam value, worth; size of an amount, quantity; price... (Wehr, 1961, s. 800). Bu sözcüğün Arapça kökü sözlükte *kiyemet* biçiminde gösterilmiş (Türkçe Sözlük, 2011, s. 1433).

⁶⁴ Daha ziyade yazı dilinde kalanlar ise eski ayın ve hemzenin hâtrısını devam ettirmeye çalışırlar: *mevzua, mevzuun, mevzuu, mevkie, mevkiin, mevki, menşei, menşein, menşei* gibi. Eski yazı ile okumuş olan nesil böyle yazar ve söyler. Bu da bir Arapsımadır. Yeni nesillerde ise böyle bir hâtura yoktur. Onlar tabii olarak *mevzuyu, mevzunun, mevzusu, mevkiye, mevkinin, mevki, menşeyi, menşenin, menşesi* yazar ve söylerler. (Banguoğlu, 1959, s. 52).

⁶⁵ فائق faik (kı). İmlā Lūgati, 1928, s. 210.

⁶⁶ فوق fevk (kı). İmlā Lūgati, 1928, s. 215.

mute'allik > müteallik⁶⁷ [i ünlüsü (ince l ünsüzü)]; *refik* > refik (refi:ki)⁶⁸ [i ünlüsü] ≠ *refika* > refika (refi:ka) [k ünsüzü]; *sā'ik* > saik⁶⁹ (saiki)⁷⁰ [i ünlüsü], (saikleri)⁷¹ 'sevk eden, sebep, güdü' [i ünlüsü] ≠ *sā'ika* > saika (saikasıyla)⁷² [k ünsüzü]; *şefik* > şefik (şefiki) [i ünlüsü] ≠ *şefika*, şefika (şefi:ka) [k ünsüzü]; *şevk* > şevki⁷³ [i ünlüsü]; *tarik* > tarik (tari:ki) "yol" [i ünlüsü] ≠ *tarik* > tarik (tari:kat) [k ünsüzü]; *tatbik* > tatbiki (tatbi:ki) [i ünlüsü] ≠ *tatbiki* [k ünsüzü]⁷⁴, *tatbikāt* > tatbikat (tatbi:ka:t); *tazyik* > tazyik (tazyi:ki) [i ünlüsü] ≠ *tazyiki*⁷⁵ [k ünsüzü]; *tefrik* > tefrik (tefri:ki) [i ünlüsü] ≠ *tefrika* > tefrika (tefrika) [k ünsüzü]; *teşvik* > teşvik (teşvi:ki)⁷⁶ [i ünlüsü]; *tevfik* > tevfik⁷⁷ (tevf:ki) [i ünlüsü] ≠ *tevfikan* > tevfikan⁷⁸ (tevf:kan) [k ünsüzü]; *zevk* > zevk⁷⁹ (zevki) [e ünlüsü]...

Yukarıdaki veriler çözümlendiğinde şu sonuçlar elde edilmektedir:

1) Tek heceli, kapalı hecede (*k* > *k*): *fevk* > fevk (fevki), *zevk* > zevk (zevki) gibi sözcüklerde (ünsüz)+*ön*, *geniş ünlü*+(ünsüz)+*art ünsüz k* kapalı hece kalıbındaysa *ünlü baskındır* ve art ünsüz *k*, ön *e* ünlüsüne uyarak art damaktan *ön damağa* geçerek *önden* söylenir.

2) İki heceli, kapalı son hecede, ([*i*k > [*i*k]): *fā'ik* (fa'ik [fa-yik]), *refik* (re-fik), *sā'ik* (sa'ik [sa-yik]), *şefik* (şe-fik), *tarik* (ta-rik), *tatbik* (tat-bik), *tazyik* (taz-yik), *tefrik* (tef-rik), *teşvik* (teş-fik), *tevfik* (tev-fik) örneklerinde iki heceli sözcüğün son hecesi *ünsüz+ön*, *dar ünlü+art ünsüz k* kapalı hece kalıbındaysa *ünlü baskındır* ve art ünsüz *k*, ön *i* ünlüsüne uyarak art damaktan *ön damağa* geçer ve *önden* söylenir.

Ancak *lāyik* (layık) ve *maşrik* (maşrik) örneklerinde art ünsüzün korunduğu görülüyor. *lāyik* (*layık*) ve *maşrik* (*maşrik*) sözcüklerinde ön *i* ünlüsü, dil uyumuna uyarak ilerleyici benzeşmeyle art sıraya geçerek *ı*'ya dönmekte ve *art k* de artlığını korumaktadır. Burada *art sıraya geçme* (*kalınlaşma*) ses olayı meydana gelmiştir. Birincinin ilk hecesi kısa telaffuz edilen Fransızca *laik* sözcüğüyle karışmasını önlemek için arttan telaffuz edildiği; ikincinin ise aynı bölgeden boğumlanan *sızıcı ş* ve *r* diş ünsüzlerinin ön damak *k*'si ile birlikte seslendirilmesinin fazla ince olduğu, *art damak k* ünsüzüyle telaffuzunun daha belirgin olmasından dolayı art sıranın tercih edildiği söylenebilir.

3) İki heceli, kapalı birinci hecede (*ik* > *ik*): *ikbāl* (ik-bal), *iknā* (ik-na), *ikrār* (ik-rar) örneklerinde sözcüğün ilk hecesi *ön ünlü+art ünsüz k+ünsüz-art ünlü-ünsüz* biçiminde ikinci hecesi kapalı hece kalıbındaysa *ünlü baskındır* ve art damak ünsüzü *k*, ön *i* ünlüsüne uyarak art damaktan *ön damağa* geçerek *önden* söylenir.

⁶⁷ متعلق müteallik (kı). *İmlâ Lûgati*, 1928, s. 285.

⁶⁸ رفیق refik (ki). *İmlâ Lûgati*, 1928, s. 142.

⁶⁹ سائق saik (kı). *İmlâ Lûgati*, 1928, s. 151.

⁷⁰ (Bu sözcük için örnek cümle verilmemiş.) (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 2011).

⁷¹ "İç yüzü tahlil edilmiş, siyâsi ve iktisâdî saikleri anlatılmıştır." (Yahya Kemal). (Ayverdi-Topaloğlu, 2007, s. 904).

⁷² "Daha çok artan merakımın saikasıyla kapıya kadar ben de gittim." E. E. Talu. (*Türkçe Sözlük*, 2011, s. 2011).

⁷³ شوق şevk (kı). *İmlâ Lûgati*, 1928, s. 170.

⁷⁴ Maarif Vekillîğinin teklifi üzerine, "lisanımızda Latin harflerinin suret ve imkân-ı tatbikını düşünmek üzere" *Falih Rıfka Atay, Fazıl Ahmed Aykaç, Ruşen Eşref Ünaydın, Ragıp Hulûsi Özdem, Ahmed Cevad Emre, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Mehmed Emin Erişirgil, İhsan Sunğu ve İbrahim Grantay*'dan toplanacak bir "Dil Encümeni"nin kurulması Bakanlar Kurulunun 23 Mayıs tarihinde yaptığı toplantıda kabul edilmiştir. Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, 1960, s. 401. San'at kelimesi en umumî manasıyla, marifetin amele tatbikını ifade eder. (Yetkin, 1940, s. 19).

⁷⁵ تضيق tazyik (kı). *İmlâ Lûgati*, 1928, s. 81. Al-Alifⁿ ve al-hamza^m. Bu işaret, hançerenin kapandıktan sonra birden bire nefes tazyiki ile açılmasından meydana gelen bir sessize delâlet eder ki bu sessiz ^o işaretleriyle gösterilecektir... (Ateş - Yazıcı - Çetin, 1964, s. 6).

⁷⁶ تشويق teşvik (kı). *İmlâ Lûgati*, 1928, s. 81.

⁷⁷ tevfik, -kı. *İmlâ Kılavuzu*, 1941, s. 200.

⁷⁸ Araplara yazı, Ârâmîler, Nabatîler, Süryânîler, İbrânîler hattâ Hindliler vasıtasile Fenikelilerden geçmiştir; nitekim Yunan yazısı da Süryânî, İbrânî, Nabatî yazıları da öyledir. Fenikeliler ise ticarî münasebette buldukları Mısırlılardan almışlardır ve harflerine de Mısırlıların usulüne tevfikan isim vermişlerdir. (Meriç, 1937, s. 47).

⁷⁹ ذوق zevk (ki). *İmlâ Lûgati*, 1928, s. 139.

4) İki heceli, kapalı birinci hecede (*iḳ* > *ik*): *iḳlīm* (ik-lim) örneğinde sözcüğün ilk hecesi *ön ünlü+art ünsüz k+(ünsüz-ön ünlü-ünsüz)* biçiminde kapalı hece kalıbındaysa *ünlü baskındır* ve art damak ünsüzü *k*, *ön i* ünlüsüne uyararak art damaktan *ön damağa* geçer ve *önden* söylenir.

5) İki heceli, kapalı birinci hecede (*ki* > *ki*): *ḳillet* (kıl-let) örneğinde sözcüğün ilk hecesi *art ünsüz k+ön, dar ünlü+ünsüz* biçiminde kapalı hece kalıbındaysa *ünsüz baskındır* ve *ön ünlü i*, art ünsüz *k*'ye uyararak ön sıradan *art sıraya* geçer ve *arttan* söylenir.

6) Üç heceli, kapalı birinci hecede (*iḳ* > *ik*): *iḳtidār* (ik-ti-dar), *iḳtişād* (ik-ti-sat), *iḳtizā* (ik-ti-za) örneklerinde sözcüğün ilk hecesi *ön ünlü+art ünsüz k+(ünsüz-ön ünlü)* biçiminde ikinci hecesi açık hece kalıbındaysa *ünlü baskındır* ve art damak ünsüzü *k*, *ön i* ünlüsüne uyararak art damaktan *ön damağa* geçerek *önden* söylenir.

7) Üç heceli, açık ikinci hecede (*kā* > *ka*): *iḳāmet* (i-ka-met) örneğinde sözcüğün ilk hecesi *ön ünlü+art ünsüz k+art, uzun ünlü* (ünsüz-ön ünlü-ünsüz) biçiminde ikinci hecesi uzun ünlülü, açık hece kalıbındaysa *ünsüz baskındır* ve art damak ünsüzü *k*, hece kurduğu *a art* ünlüsüne uyararak art damakta kalır ve *arttan* söylenir.

8) Üç heceli, açık ikinci hecede (*ḳi* > *ki*): *inḳirāz* (in-kı-raz), *inḳiḳā* (in-kı-ta), *inḳiyād* (in-kı-yat) örneklerinde sözcüğün ilk hecesi (*ön ünlü+ünsüz*) ve ikinci hecesi *art ünsüz k+ön, dar ünlü* biçiminde açık hece kalıbındaysa *ünsüz baskındır* ve *ön ünlü i*, art damak ünsüzü *k*'ye uyararak boğumlanma bölgesi dilin önünden ardına geçer ve *arttan* söylenir.

9) Üç heceli, kapalı ikinci hecede (*[i]ḳ* > *[i]ik*): *istiklāl* (is-tik-lal) örneğinde sözcüğün ilk hecesi *ön ünlü+ünsüz*, ikinci hecesi *ünsüz+ön, dar ünlü+art ünsüz k* biçiminde ikinci hecesi kapalı hece kalıbındaysa *ünlü baskındır* ve *art damak k* ünsüzü, *ön i* ünlüsüne uyararak art damaktan *ön damağa* geçer ve *önden* söylenir.

10) Üç heceli, kapalı son hecede (*[i]ḳ* > *[i]ik*): *mute'alliḳ* (mü-te-al-lik) örneğinde *ön l* ünsüzü+*ön, dar ünlü+art k* ünsüzü biçiminde son hecesi kapalı ise *ünlü baskındır* ve *art damak ünsüzü k*, *ön i* ünlüsüne uyararak art damaktan *ön damağa* geçer ve *önden* söylenir.

11) Üç heceli, açık son hecede (*ḳa* > *ka*): *fā'ika* (fa-i-ka), *refiḳa* (re-fi-ka), *sā'ika* (sa-i-ka), *şefiḳa* (şe-fi-ka), *tarikāt* (ta-ri-kat), *taḳbīḳāt* (tat-bi-kat), *tefriḳa* (tef-ri-ka), *tevfīḳan* (tev-fi-kan) sözcüklerinin erilleri ön sıradan ek almaktaydılar. Buradaki art ünlülü olan (*-āt*) çoğul ekini dışarıda bırakırsak dişilik eki (*-a, -e*), zarf eki (*-an, -en*) ise *art damak ünsüzü ḳ*'ye göre art sıradan ek almaktadır. Sonuç olarak *art damak ḳ* ünsüzü, *a art* ünlüsüyle hece kurmaktadır.

Birincisi tek, kapalı hecede (*ḳ* > *k*): *fevḳ* > *fevk* (fevki); iki heceli, kapalı son hecede, (*[i]ḳ* > *[i]ik*): *fā'ik* > *faik* (fa:iki); iki heceli, kapalı birinci hecede (*iḳ* > *ik*): *iḳbāl* > *ikbal* (ikba:li); iki heceli, kapalı birinci hecede (*iḳ* > *ik*): *iḳlīm* > *iklim*; üç heceli, kapalı birinci hecede (*iḳ* > *ik*): *iḳtidār* > *iktidar* (iktida:rı); üç heceli, kapalı ikinci hecede (*[i]ḳ* > *[i]ik*) *istiklāl* > *istiklal* (istikla:li); üç heceli, kapalı son hecede (*[i]ḳ* > *[i]ik*): *mute'alliḳ* > *müteallik* örneklerinde *art k* ünsüzü *ön k* ünsüzüne dönmektedir.

İkincisi iki heceli, kapalı birinci hecede (*ḳi* > *ki*): *ḳillet* > *ḳillet*; üç heceli, açık ikinci hecede (*kā* > *ka*): *iḳāmet* > *ikamet* (ika:met); üç heceli, açık ikinci hecede (*ḳi* > *ki*): *inḳirāz* > *inkıraz* (inkıra:zı); üç heceli, açık son hecede (*ḳa* > *ka*): *fā'ika* > *faika* (fa:ika) örneklerinde ise *art k* ünsüzü ya yanındaki ön ünlüyü *artlaştırmakta* (*kalınlaştırmakta*) ya da yanındaki *art a* ünlüsüne uyararak *artlığını* korumaktadır.

Yukarıdaki *fā'ik* > *faik* (fa:iki) verisinde *fā'ik* sözcüğünün *fāḳa* (*fevḳ*), Sā'ire gâlib ve serbülend olmak (Âsım, 1272, C. 3, s. 45) eylem kökünün üçüncü harfi kaftır. Ek aldığı Osmanlı Türkçesinde Arapça sözlerin asılları temel alındığından *ḳ* ünsüzü baskındır, o yüzden *İmlâ Lûgati*,

faik (kı) biçiminde vererek arttan okunacağını belirtmiştir. Türkiye Türkçesi söyleyişinde ise ünlüler esas alındığından *i* ünlüsü baskın ve üstündür.

Arapça *ikāmet* > *ikamet* (ika:met) örneğinde hem *art k* ünsüzü hem de *art a* ünlüsü bulunmaktadır. Bunun yanında *ekâbir*, *mükâfat* gibi bazı sözcüklerde *art a* ünlüsünün önünde *ön damak k* ünsüzü yer almaktadır. Latin harfli yazıda bu *art* ve *ön k*'leri ayırmak için ön damaktan olanların önündeki ünlünün üzerine düzeltme işareti konmaktadır. Ancak konuşma dilinde *ön damak k*'sine sahip bir sözcüğün yanındaki *art* ünlü nedeniyle *art k* ile telaffuz edilmesi söz konusu olabilmektedir.

4. Ön ünlüden önce gelen art damak g'sinin yazılışı:

gibta > *gıpta* [*ğ* ünsüzü baskındır], *gidā* > *gıda* (*gıda:*) [*ğ* ünsüzü], *ginā* > *gına* (*gına:*) [*ğ* ünsüzü], *giyāb* > *gıyap*, -bı (*gıya:bı*) [*ğ* ünsüzü], *giybet* > *gybet* [*ğ* ünsüzü], *taşgîr* > *taşgir* (*taşgi:ri*) [*i* ünlüsü baskındır], *tergîb* > *tergip* (*tergi:bi*) 'rağbet verme' [*i* ünlüsü]...

Bilindiği gibi Türkçeye özgü olan *i* ünlüsü Arap dilinde yoktur. İlk olarak *gibta* (*gıp-ta*), *gidā* (*gı-da*), *ginā* (*gı-na*), *giyāb* (*gı-yap*), *giybet* (*gıy-bet*) örneklerinde açık (*gi*) ve kapalı (*gib*, *giy*) ilk hecelerde *art g* ünsüzünün yanındaki ön *i* ünlüsünü *art i* ünlüsüne çevirdiği görülmektedir. Böylece *gıy-bet* dışında sözcükler ünlü uyumuna uydurularak birincilere göre sağlam bir söyleyiş ortaya çıkarılmaktadır. Ünsüzün ünlüye etkisi sonucunda ön sıradan *art sıraya geçme* (*kalınlaşma*) ses olayı gerçekleşmiştir. İkinci olarak *taşgîr* (*tas-gir*), *tergîb* (*ter-gip*) örneklerinde ise ikinci hecedeki kapalı hecede ön *i* ünlüsüne uyarak *art g* ünsüzünün önden telaffuz edildiğine tanık olunmaktadır. Ünlünün ünsüze etkisi sonucunda *art damak* ünsüzü *g*, ön ünlüye uyarak ön damaktan boğumlanmaktadır. Böylece ön damaksılama (*incelme*) ses olayı meydana gelmiştir.

5. Ön ünlüden sonra gelen art damak g'sinin yazılışı:

baliğ > *balığ* (*ba:liğ*) [*i* ünlüsü baskındır], *diriğ* (Far.) > *diriğ* (*diri:ğ*) [*i* ünlüsü], *iğfal* > *iğfal* (*iğfa:li*) [*i* ünlüsü], *tebliğ* > *tebliğ* (*tebliği*) [*i* ünlüsü]...

Yukarıdaki *baliğ* (*ba-liğ*), *diriğ* (*di-riğ*), *iğfal* (*iğ-fal*), *tebliğ* (*tebliğ*) örneklerinde sözcük sonunda *patlayıcı*, *art damak g* ünsüzü bulunmaktadır. Ancak Türkçede Arapça, Farsça sözcüklerde son ya da ilk kapalı hecede bir ünlüden sonra gelen *patlayıcı art damak g* ünsüzünün Türkçe söyleyişte *ince i* ünlüsüne uyarak *sızıcı*, ön damak *g* ünsüzüne döndüğü görülmektedir. Böylece ünlünün ünsüze etkisi sonucunda *sızıcılama* ve ön sıraya geçme (*incelme*) ses olayları meydana gelmiştir. Söyleyişin yazıya yansıtılmasıyla da söyleyiş ile yazı arasındaki ayrılık giderilmiş olmaktadır.

Sonuç

Bugünkü yazım, 1928 yılında çıkarılan *Alfabe Raporu*, *Gramer (Sarf) Hakkındaki Rapor* ve *İmlâ Lûgati*'ne dayanmaktadır. Alfabe değişikliği sonucunda yeni yazı ortaya çıkmış, yeni yazının uygulaması gramer raporunda gösterilmiş, *İmlâ Lûgati* ile de yazımın sınırları belirlenmiştir. Böylece bugüne uzanan bir yazım geleneği oluşmuştur.

Yazı sorunu, Arap alfabesi bırakılıp Türk dilinin kendi gereksinimlerine göre oluşturulan Latin kökenli Türk alfabesi kabul edildikten sonra büyük ölçüde çözülmüştür. Ancak yeni alfabe kendi yazım sorunlarını beraberinde getirmiştir. *Yazı*, bir dilin seslerini karşılayan işaretler düzeneğidir; *yazım* ise söz konusu dilin sözcüklerinin o düzenek içinde kazandıkları biçimsel özellikleridir. Yeni yazı, dilin bütün seslerini karşılamaya çalışan bir düzenekle sözcüklerin yazımını dönemin canlı konuşma dilinden yola çıkarak oluşturmayı amaçlamıştır. Dilin bütün seslerini yazıda bire bir göstermek mümkün olmasa da konuşulduğu gibi yazılacak; bunun için İstanbul konuşma diline uyulacak ve İstanbul konuşma dili ölçünlü bir dil durumuna getirilecektir. Bu ilkeye uygun olarak bir yazım kılavuzu hazırlanacaktır. İlk yazım kılavuzu olan *İmlâ Lûgati*, 1928 yılında Dil Encümeni tarafından bu amaçla hazırlanmıştır.

Yazım kılavuzu, bir dilin sözcüklerinin yazılışını, yazılışta ortaya çıkan değişiklikleri açıklar. Yazım kuralları ile ilgili bilgiler vererek uygulamanın nasıl yapılacağını gösterir. Bununla birlikte yazım kılavuzu *harfleri*, harflerin sıralı dizilişi olan *alfabeyi*, dilin seslerini oluşturan ünlülerin ve ünsüzlerin özelliklerini, *dil uyumu*, *dudak uyumu* ve *ünsüz uyumu* hakkındaki bilgileri içerir. Yine *mi* soru eki, *de* bağlacı, *-de* bulunma durumu, *ki* bağlacı, *ile* 'nin yazılışı, *eylem çekimi*, *mastarlara gelen eklerin yazılışı*, *ek eylemin yazılışı*, *pekiştirmeli sözlerin yazılışı* gibi bazı *sözcük ve eklerin yazılışlarından* söz eder. Bundan başka *büyük harflerin* kullanıldığı yerler, *sayıların yazılışı*, *birleşik sözcüklerin yazılışı*, *deyimlerin* ve *ikilemelerin yazılışı*, *alıntı sözcüklerin yazılışı* ve *yabancı özel adların yazılışıyla* ilgili bilgiler verir. Ayrıca *noktalama işaretleri* ve *kısaltmaları* düzenler.

Yazım kılavuzu yazıyı başboşluktan, keyfilikten kurtarır; yazıya bir düzen getirir; yazmayla ilgili sorunları çözer. Bu işleviyle bir başvuru kitabıdır. Hem öğretimde doğru yazmayı gösterir hem de dil ile ilgili bilgiler vererek kişinin kültürel gelişimini sağlamaya yardımcı olur.

Yazım kılavuzlarının yazımla ilgili bütün sorunları çözeceği iddia edilemese bile bu sorunları azaltacağı ya da en aza indireceği söylenebilir. Bunun için okuma ve yazma eylemi içinde olan herkesin kılavuzdaki kuralları okuması ve eksiksiz uygulaması gerekir.

Yazım kılavuzları, alanında uzman kişilerce hazırlanmaktadır. Hazırlayıcıların iyi niyetli çabalarına karşın yine de kılavuzlarda birtakım eksiklikler bulunabilir. Her zaman olduğu gibi bugün de yazımla ilgili birtakım sorunların olduğu bilinmektedir.

Dile bir düzen getirmek, yazı dilini kayıt altına almak amacıyla Tanzimat ile başlayan ve Meşrutiyet yıllarında devam eden girişimler görülmektedir. 1890'dan başlayan bu girişimlerin sonucu olarak 1908'den sonra *yazım* ile ilgili yazılan kitapların sayısında artış gözlemlenmektedir. Bu kitaplarda verilen bilgilere bakıldığında *bugünkü anlamda bir yazım anlayışından söz edilemez*. Anılan yapıtlarda genellikle *sözcüklerin yazılışı* üzerinde durulmuş ve daha çok *Arapça ve Farsça sözcüklerin doğru yazılışları* gösterilmek istenmiş, Türkçe sözlerin ise *söylendiği gibi yazılabileceği* belirtilmiştir.

Adı geçen kitaplarla üç ayrı dil ailesinden gelen sözler Türkçe konuşma diline uyularak yazı diline aktarılmak istenmiş; ancak Arapça ile Farsçanın *ses, yapı ve tamlama* yönleriyle Türkçeden farklı olması yazımda pek çok uyuşmazlık ve aykırılıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle Arapçadan alınan sözcüklerin o dildeki özgün biçimleriyle yazılmak istenmesi, yazımda ikili kullanımı da beraberinde getirmektedir. Bu durumda yazımda birliğin sağlanması bu yabancı öğelerin Türkçenin ses, yapı ve tamlama kurallarına uydurulması ya da alıntı öğelerin dilde azaltılması ile sağlanabilir.

Yazım sorunları, alıntılardan kaynaklanan yazım sorunları ve Türkçenin kendi içinden kaynaklanan yazım sorunları biçiminde ele alınabilir. Arapça ve Farsça alıntı sözcüklerden kaynaklanan sorunların en önemlileri "*düzeltilme işaretinin kullanımı*" ve "*hemzeli ve ayınlı sözcüklerin yazımı*"dır. Türkçeden kaynaklanan sorunlar ise "*birleşik sözcüklerin yazımı*" ve "*kesme işaretinin kullanımı*" olarak belirlenebilir.

Alıntı sözlerin Türkçeye aykırı ses ve gramer özellikleri göstermesi yazımı denetim altına almayı zorlaştırmaktadır. *Sami dil ailesinden Arapça, Hint-Avrupa dil ailesinden Farsça ve Altay dil ailesinden Türkçe* karmasından oluşan bir söz varlığının yazımda sorunlar yaşanması kaçınılmazdır. Çünkü Arapça ve Farsçadan gelen sözcükler *ses, biçim* hatta *tamlama* yapısıyla kullanım alanına girmektedir.

Altay dillerinden Türkçe *ünlüye* dayanan bir dildir. Genellikle ses olayları ünlü-ünlü etkileşiminden doğan *ünlü uyumları*, ünsüz-ünsüz etkileşiminden oluşan *ünsüz uyumları*, ünlü-ünsüz/ünsüz-ünlü etkileşiminden kaynaklanan *ses değişimleri* olarak özetlenebilir. Türkçenin işleyişini belirleyen ana kural daha çok *ünlü uyumları* olduğundan "Türkçe ünlülere dayanan bir

dildir” denilmektedir. Bu özelliğinden dolayı alıntı sözcükleri kendi söyleyiş kurallarına uydurur ve bu söyleyiş yazı diline de yansıtılır. Bir sözcük, Türkçe telaffuza göre işletilirse *ünlüye*, Arapça telaffuza göre işletilirse *ünsüze* göre şekillenir. Türkçenin yazımında zaman zaman bu iki eğilimden biri tercih edilmiştir. Sözcüklerin eski yazımda daha çok ünsüze (Arapçaya) göre, yeni yazımda ise daha çok ünlüye (Türkçeye) göre söylendiğine ve yazıldığına tanık olunuyor. O yüzden Osmanlıca sözlükler, Arapça ya da Farsça şekli doğru; Türkçe söyleyişle değişen şekli ise *galaṭ* (yanlış), *müvelled* (türetilmiş), *muḥarref*, (değiştirilmiş), *taʿbīr-i saḳīm* (sakat tabir) olarak değerlendirmişlerdir.

İlk yazım kılavuzundan bu yana yazı dilinde ünlünün dikkate alınması yönünde sözcükte birtakım değişiklikler yapılmış olsa da eski yazım geleneği, iki binli yılların başına kadar devam etmiştir. Türk Dil Kurumu 2011 yılında yayımladığı 11. baskı *Türkçe Sözlük* ile ünsüzü değil, ünlüyü dikkate alarak sözcükleri Türkçe söyleyiş özelliklerine göre tespit etmiştir.

Sami dillerinden olan Arap dili, *ünsüze* dayanan bir dildir. O yüzden Arapça sözcüklerde ünlü, ünsüze göre şekillenir. Bu dilin işleyişinde ünsüzler asıldır ve kısa ünlüler kalıba göre belirlenir. Arap dilinin gırtlak ünsüzleri olan *ayın ve hemze ünsüzleri* söyleyişte ve yazımda aykırılıklar göstermektedir.

Bundan başka Arapça sözcüklerde *ön* ünlülerle *art damak k, g* ünsüzlerinin söylenişleri — özgün yazılışları bilinmediği, Latin harflerle yazılışlarında bu ünsüzlerin artlıklarını gösteren herhangi bir işaret bulunmadığı için— bugün de yazımda sorun olmaya devam etmektedir. Arapça sözcüklerde ünsüz asıl olduğu için bazı örneklerde ünsüzün ünlüyü şekillendirdiği görülmektedir. Türkçe kurala göre ise ünsüz, ünlüye uyar ve ünsüzün arttan ya da önden çıkarılması ünlüye göre şekillenir. Bu yüzden Arapçadan Türkçeye geçen sözcüklerde bulunan art ünsüzler, birçok örnekte önden telaffuz edilmektedir. Dolayısıyla Arapçanın söylenişi ve yazımı Türkçenin ses düzenine uymadığından birtakım ses değişimleri ortaya çıkmaktadır.

Hint-Avrupa dillerinden Farsça ise *ünlü* ağırlıklı bir dildir. Ancak Farsçada Arapça sözcükler çok olduğundan bu dil üzerinde Arapçanın etkisinden söz edilebilir. Farsçanın söyleyişi ve yazımı Türkçenin fonetiğine uymadığından yine birtakım ses değişimleri ortaya çıkmıştır.

Alıntı sözcüklerde Türkçenin fonetiğine ve yapısına uymayan özellikler görülmektedir. Bu özelliklerin hepsinin yazımda açıklanıp gösterilmesi gerekli değildir. Ancak özellikle Arapça ve Farsça öğelerin Türkçenin yazımını etkileyen ve mutlaka gösterilmesi gereken noktaları olduğundan yazım kılavuzları bunları eskiden bu yana gösteregelmişlerdir. Yine Türkçe sözcüklerin yazımı, ek almaları durumunda ortaya çıkan değişimler, sözcüğün ayrı mı, birleşik mi yazılacağı gibi özellikler yazım kılavuzlarında açıklanıp gösterilir.

Kuşkusuz yazım, süreç içerisinde belirli etkiler altında birtakım değişme ve gelişme kurallarına bağlıdır. Yazımın amacı, *bir dilin sözcüklerini yazı ile ifade ederken bir düzen getirmesidir*. Bu amacın gerçekleşmesi için birinci ilke, *harflerini ve sözcüklerini öz kaynaklarından kendi ihtiyacına göre belirlemesi*; ikinci ilke, *söyleyişin yazıya geçirilmesi*; üçüncü ilke, *açık, anlaşılır, kolay uygulanır bir yazım kılavuzu ortaya konmasıdır*. İşte yazımın başarılı olması, bu üç ilkenin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Yazım sorunları bu üç ilkenin uyum içerisinde birleştirilip uygulanamamasından kaynaklanmaktadır.

Bir dilin doğru konuşulup yazılması, söyleyişle ve yazımla ilgili kuralların belellenmesini gerektirir. Ulaşılan sonuçlar ışığında yazıların daha eksiksiz ve yanlışsız olacağı unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Ahmed Hâfız Kadrizâde. (1324^[1908]). *Usûl-i imlâ*. Asır Matbaası.
- Ahmed Râsim. (1307^[1891]). *İmlâ-yı Osmânî*. (1. kısım). Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.
- Akkaya, Ş. (1938). *Tarihin tarihine kuş bakışı*. Ankara Halkevi, Konferanslar, seri 1, kitap 7.
- Ali Seydi. (1929). *Resimli yeni Türkçe lûgat*. Cihan Matbaası.
- Âsım (Mütercim). (1302^[1886]). *Lûgât-i burhân-ı kâti*. (Fihristli taş baskı), Matbaa-i Osmâniyye.
- (1268-1269-1272 ^[1852-1853-1856]). *El-Okyânûsü 'l-basît fî tercemeti 'l-kâmûsi 'l-muhît*. (3. tabı), Takvîmhâne-i Âmire.
- Ateş, A., Yazıcı, T. & Çetin, N. M. (1964). *Arapça dilbilgisi I*, (Alfabe, kelime, şekil bilgisi, türetme). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ayverdi, İ. & Topaloğlu, A. (2007). *Türkçe sözlük, kubbealtı lûgatı*. (1. baskı), Kubbealtı İktisadi İşletmesi.
- Bağdemir, A. (2020). *Alfabe raporu*. Nobel Bilimsel Eserler, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Banguoğlu, T. (1940). *Ana hatlarla Türk grameri*. Maarif Matbaası.
- (1979). *Ana hatlarla Türk grameri. Kılavuz kitap*. Dergâh Yayınları.
- (1959). *Türk grameri. Birinci bölüm. Ses bilgisi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- (1995). *Türkçenin grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çağbayır, Y. (2017). *Ötüken Osmanlı Türkçesi sözlüğü*, Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Dil Encümeni. (1928). (Layiha muharriri Ahmed Cevad). «*Gramer*» «*sarf*» hakkında rapor. (Muhtasar Türkçe gramer). Devlet Matbaası.
- Dil Heyeti. (1928). (Layiha muharriri İbrahim [Grandi]), *Elifbe raporu*. Devlet Matbaası.
- (Dilmen), İbrahim Necmi. (1929). *Yeni Türkçe gramer hakkında bir kalem tecrübesi*. (1. kısım). *Savtiyat*, Kanaat Kütüphanesi.
- (Emre), Ahmed Cevâd. (1928). *Muhtâc olduğumuz lisân inkılâbı hakkında bir kalem tecrübesi*. Maarif Matbaası. Kütübhâne-i Hilmî.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Bizim Büro Basım Evi.
- Ergin, M. (1958). *Türk dil bilgisi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- (1962). *Türk dil bilgisi*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Galanti, A. (1342/1925). *Türkçede Arabî ve Latin harfleri ve imlâ meseleleri*. Kâğıdıçılık ve Matbaacılık A.Ş.
- Gövsâ, İ. A. (1949). *Yeni talebe lûgatı*. Ahmet Sait Matbaası. Kanaat Kitabevi.
- Gülbahar, M. (1940) *İngilizce-Türkçe Büyük Lûgat I*, Yeni Basımevi.
- Hüseyin Kâzım Kadri (1928). *Türk lûgatı*. (2. Cilt), Devlet Matbaası.
- İbrâhîm Cûdî. (1332^[1916]). *Lûgât-i Cûdî*. Kütübhâne-i Hamdî.
- İmlâ Kılavuzu*. (1941). İmlâ lûgatı'nın ikinci basımı. TDK Yayınları
- İmlâ Lûgatı*. (1928). Dil Encümeni tarafından tertip edilmiştir. Devlet Matbaası.

- Karaağaç, G. (2013). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü*. (5. baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koşay, H. (1935). *Ankara budun bilgisi*. Ankara Halkevi. Dil-Tarih-Edebiyat Şubesi Neşri.
- Levend, A. S. (1960). *Türk dilinde gelişme ve sadeleşme evreleri*. (2. basım), TDK Yayınları.
- Meclis-i Kebîr-i Maârif. (1338-1340^[1922-1924]). *Meclis-i kebîr-i maârifce kabûl olunan usûl imlâ*. Matbaa-i Âmire.
- Mehmed Eşref. (1324-1325^[1908-1909]). *Usûl-i imlâ*. Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.
- Mehmed Hilmî. (1325^[1909]). *Usûl-i imlâ ve kitâbet*. Şirket-i Mürettibiyye Matbaası.
- Mehmed İhsân. (1328^[1912]). *İmlâ muallimi*. Kete'on Bedrosyan Matbaası.
- Mehmed Râşid. [tarihsiz]. *Usûl-i imlâ*. Hurûfât Matbaası. Mekteb-i Fünûn-i Bahriyye-i Şâhâne.
- Mehmed Salâhî. (1313/1313/1313-1322^[1897-1906]). *Ḳâmûs-ı Osmânî*. (Kısm-ı evvel, kısm-ı sâni, kısm-ı sâlis, kısm-ı râbi). Mahmûd Beg Matbaası.
- Meriç, R. M. (1937). *Türk tezyinî sanatları*. Güzel Sanatlar Akademisi Neşriyatı.
- M. Nermî. (1327^[1911]). *İmlâ öğreniyorum*. Midhat Paşa Mekteb-i Sanâyi Matbaası.
- Muallim Nâcî. (1306^[1890]). —*Çocuklar için— lûgat kitâbı*. Mahmûd Beg Matbaası.
- Orkun, H. N. (1934). “Reşit Galip”. *Ülkü*, 3(14), 91.
- Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları tarama dergisi I*. (1934). Devlet Matbaası. T.D.T.C. Neşriyatı.
- Özön, M. N. (1979). *Osmanlıca-Türkçe sözlük*. (6. basım). İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Redhouse, J. W. (1861). *Kitâb-ı lehçetü'l-maânî. A lexicon, English and Turkish*. Published by The Oriental Literature Society.
- (1890). *Kitâb-ı maânî-i lehce. A Turkish and English lexicon*. Printed for The American Mission by A. H. Boyaciyan.
- Sarf ve İmlâ Encümeni. (1333-1335^[1917-1919]). *Usûl-i imlâ*. Matbaa-i Âmire. Maarif-i Umûmiyye Nezâreti Tedkikât-ı Lisâniyye Heyeti.
- Steingass, F. (1957). *A comprehensive Persian-English dictionary*. Fourth impression, Routledge & Kegan Paul Limited.
- Şemseddîn Sâmî. (1317-1318^[1901-1902]). *Ḳâmûs-ı Türkî*. İkdâm Matbaası.
- Tansel, F. A. (1953), “Arap harflerinin islâhı ve değiştirilmesi hakkında ilk teşebbüsler ve neticeleri”, (1862-1884), *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Yayınları. C. XVII, S. 66.
- Tuğlacı, P. (1989). *Çağdaş Türkiye 2*. Cem Yayınevi.
- Türkçe Sözlük*. (1945). (haz. TDK Lûgat Kolu). Cumhuriyet Basımevi.
- (1955). (haz. Mehmet Ali Ağakay [ve başk.]). (2. baskı). TDK Yayınları.
- (1983). (denet. Mustafa Canpolat [ve başk.]). (Genişletilmiş 7. baskı), TDK Yayınları.
- (1988). (haz. Hasan Eren [ve başk.]). 8. baskı, TDK Yayınları.
- (1998). (haz. İsmail Parlatır [ve başk.]). 9. baskı, TDK Yayınları.
- (2011). (haz. Şükrü Halûk Akalın... [ve başk.]). TDK Yayınları.

Uşaklıgil, H. Z. (1938). *Sanata dâir*. Hilmi Kitabevi, C. II, s. 45.

(Ülken), H. Z. (1932). *Umumî içtimaiyat*. Matbaai Ebüzziya. Galatasaray Talebe Sandığı Neşriyatı.

————— (1936). *Yirminci asır filozofları*, Kanaat Kitabevi

Wehr, H. (1961). *A dictionary of modern written Arabic*. Otto Harrassowitz.

Yazım Kılavuzu. (2012). (27. baskı). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yeni İmlâ Kılavuzu. (1965). Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yetkin, S. K. (1940). *Estetik*. Maarif Matbaası.

Zülfikar, H. (2008). *Doğru yazma ve konuşma bilgileri 1*. Zerpa Yayınları.